

ANKARA UNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

9442

TÜRK TARIMINDA GİRDİ KULLANIMINDA
KOOPERATİFLERİN PAYI

Gülen ÜZDEMİR

Y. S.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

1990

ANKARA

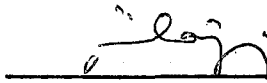
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARIMINDA GİRDİ KULLANIMINDA
KOOPERATİFLERİN PAYI

Gülen ÜZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

Bu tez 9.5.1990 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Tarafından
Altmışbeş (65) Not Takdir Edilerek ~~Öykizliği~~/Oyçokluğu
ile Kabul Edilmiştir.

Prof.Dr.
Ziya Gökalp MÜLAYİM
(Danışman)

Prof.Dr.Mehmet BÜLBÜL

Prof.Dr.Ayhan TAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TÜRK TARIMINDA GİRDİ KULLANIMINDA
KOOPERATİFLERİN PAYI

Gülen ÖZDEMİR

Ankara Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof.Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM
1990, Sayfa: 113

Jüri : Prof.Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM
Prof.Dr. Mehmet BÜLBÜL
Prof.Dr. Ayhan TAN

Bu araştırmanın amacı, Türk tarımında gübre, tohum, yem, zirai mücadele ilacı, tarım alet ve makinaları gibi girdilerin dağıtımında devlet ve özel sektörler yanında kooperatif sektörün payının belirlenmesi ve böylece ülkemizde eksikliği hissedilen kooperatiflerin girdi dağıtımında payını oran olarak elde etmektir.

İncelemede, ülkemiz kooperatifçiliği, alım kooperatiflerinin önemi ve ele aldığımız gübre, tohum, yem zirai mücadele ilacı, tarım alet ve makinaları gibi girdilerle ilgili genel bilgiler ve daha sonrada tarımsal kooperatiflerimizin bu girdilerin dağıtımındaki payları belirlenmiştir. Bu konuda ülkemiz kooperatifçiliğinin çok fazla bir paya sahip olmadığı ve gelişmeler kaydetmesi gerektiği anlaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Tarımsal girdi, gübre, tohum, yem, zirai mücadele ilacı, tarım alet ve makinaları, girdi dağıtımı, tarım alım kooperatifleri

ABSTRACT

Masters Thesis

THE SHARE OF COOPERATIVES IN
FARM SUPPLIES IN TURKISH AGRICULTURE

Gülen ÜZDEMİR

Ankara University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department Of Agricultural Economics

Supervisor: Prof.Dr.Ziya Gökalp MÜLAYİM
1990, Page : 113

Jury : Prof.Dr.Ziya Gökalp MÜLAYİM
Prof.Dr. Mehmet BÜLBÜL
Prof.Dr. Ayhan TAN

The purpose of this study is the determination of the share of cooperatives beside the public and private sector in distribution and utilizing of farm supplies like fertilizers, seeds, grains and agricultural tools and machines in Turkish agriculture and to obtain the rate of the role of the cooperatives in the distribution of inputs.

In this study, an introductory information is given about the cooperatives in Turkey, importance of purchasing cooperatives, and inputs like fertilizers, seeds grains and agricultural tools and machines in Turkish agriculture. Then the percentage share of cooperatives in farm supplies is determined. It is understood that Turkish cooperatives doesn't have a significant share in this aspect and they have to be improved.

KEY WORDS: farm supplies, fertilizer, seed, grain, chemicals for agricultural control and protection, agricultural tools and machines, inputs distribution, agriculture purchasing cooperatives.

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezimde öncelikle Ülkemiz'de eksikliği hissedilen bir konuda, Türk Tarımında girdi kullanımında kooperatiflerin payı araştırılmıştır.

Avrupa topluluğuna tam üyelik için başvurduğumuz şu dönemde, gelecekte yararlı olması amacıyla her konuda yapılması gereken araştırmalar olduğu gibi bu konuyuda ben ele almak istedim ve Türkiye'de girdilerin kullanımı, dağıtımı, üretimi ve kooperatiflerin bu konudaki çalışmalarını detaylı olarak inceledim.

Ülkemiz kooperatifçiliğine bu tür araştırmaların yararlı olmasını dilerim.

Ayrıca böyle ilginç ve yararlı bir konuda araştırmalarımın yardımlarından dolayı Sayın Hocam Prof.Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM'e teşekkürlerimi sunarım.

Ankara - 1990

Gülen ÖZDEMİR
Ziraat Mühendisi

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
1. GİRİŞ	1
2. MATERYAL VE METOD	3
3. ÜLKEMİZ TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER VE TARIM ALIM KOOPERATİFLERİ	5
3.1. Genel Bilgiler.....	5
3.2. Tarım Alım Kooperatifleri	8
3.2.1. Genel bilgiler	8
3.2.2. Türkiye'de tarım alım kooperatifleri	11
4. AVRUPA TOPLULUĞUNDA TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK	13
4.1. Genel Bilgiler	13
4.2. Topluluk Ülkelerinde Kooperatifçiliğin Payı	13
5. TÜRKİYE'DE TARIMSAL GİRDİ DAĞITIMINDA YER ALAN ÖNEMLİ KOOPERATİFLER.....	17
5.1. Tarım Kredi Kooperatifleri	17
5.1.1. Tarım kredi kooperatiflerinin tarımsal girdi satışları	18
5.2. Tarım Satış Kooperatifleri	27
5.2.1. Tarım satış kooperatiflerinin tarımsal girdi satışları	29
5.3. Köy Kalkınma Kooperatifleri	29
5.4. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri	34
5.4.1. Pancar kooperatifleri ortaklarının ihtiyaç- larının temin ve dağıtımına ilişkin çalışmalar	35
5.5. Çay İstihsal ve Satış Kooperatifleri	36
6. ÜLKEMİZDE GÜBRE DAĞITIMINDA YER ALAN TARIMSAL KOOPERATİFLERİN PAYI	39
6.1. Genel Bilgiler	39
6.2. Türkiye'de Gübre Dağıtımında Yer Alan Kuruluşlar	42
6.3. Gübre Dağıtımında Yer Alan Kooperatiflerin Payının Hesaplanması	42

	Sayfa No
7. ÜLKEMİZDE TARIM ALET VE MAKİNALARI DAĞITIMINDA YER ALAN TARIMSAL KOOPERATİFLERİN PAYI	48
7.1. Genel Bilgiler	48
7.2. Türkiye'de Traktör Üretiminde Yer Alan Kuruluşlar	49
7.3. Tarım Alet ve Makinaları Dağıtımında Koopera- tiflerin Payının Hesaplanması	53
8. ÜLKEMİZDE TOHURLUK DAĞITIMINDA YER ALAN TARIMSAL KOOPERATİFLERİN PAYI	63
8.1. Genel Bilgiler	63
8.2. Türkiye'de Tohumluk Dağıtımında Yer Alan Kuruluşlar	66
8.3. Tohumluk Dağıtımında Yer Alan Kooperatiflerin Payının Hesaplanması	72
9. ÜLKEMİZDE TARIMSAL MÜCADELE İLAÇ DAĞITIMINDA KOOPERATİFLERİN PAYI	81
9.1. Genel Bilgiler	81
9.2. Türkiye'de Zirai Mücadele Hizmetlerinde Yer Alan Kuruluşlar	86
9.3. Zirai Mücadele İlaç Dağıtımında Kooperatiflerin Payının Hesaplanması	86
10. ÜLKEMİZDE YEM DAĞITIMINDA KOOPERATİFLERİN PAYI	92
10.1. Genel Bilgiler	92
10.2. Türkiye'de Karma Yem Sektöründe Yer Alan Kuruluşlar	92
10.3. Yem Dağıtımında Kooperatiflerin Payının Hesaplanması	97
11. SONUÇLAR VE TARTIŞMA	101
KAYNAKLAR	110

KISALTMALAR

TZDK	Türkiye Zırai Donatım Kurumu
TİGEM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKK	Tarım Kredi Kooperatifleri
TSK	Tarım Satış Kooperatifleri
PANKOBİRLİK	Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatif- leri Birliği
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
TZOB	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
TOKB	Tarım Orman Köy İşleri Bakanlığı

TABLO LİSTESİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
3.1.	Türkiye'de Kooperatif Çeşitleri ve Ortak Sayıları	7
5.1.	31.12.1987 Tarihi İtibariyle Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri	17
5.2.	Yıllar İtibariyle TTK'larda Gübre Tüketim Durumu	19
5.3.	TTK'nın Dağıttığı Zırai Mücadele İlaçları.....	20
5.4.	TTK'nın 1984-87 Yılları Patates Tohum Dağıtım Miktari ve Tutarları	21
5.5.	TTK'nın 1984-87 Yılları Arasında Dağıttığı Mercimek ve Nohut Tohumluk Miktari ve Tutarları.....	21
5.6.	TTK'nın Yıllar İtibariyle Temin ve Tedarik Ettiği Araç-Gereç ve Ekipmanların Tutarı.....	22
5.7.	TTK'nın 1982-1985 Yılları Arasında Dağıttığı Traktörlerin Cins ve Adetleri	23
5.8.	1980-84 TTK Tarım Araçları Fabrikasında Üretilen Tarımsal Araç-Gereç Satışı	24
5.9.	1980-87 Yılları Arasında TTK'ca Satılan Yem Miktari ve Tutarları	25
5.10.	1982-1987 Yılları Arasında TTK'nın Tarımsal Girdi Satışları	26
5.11.	31.12.1987 Tarihi İtibariyle Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri	28
5.12/a	TSK Birliklerince 1985/86 İş Yılında Üreticiye Dağıtılan Kimyevi Gübre, Zırai İlaç ve Tohum Miktari ve Değerleri	30
5.12/b	TSK Birliklerince 1986/87 İş Yılında Üreticiye Dağıtılan Kimyevi Gübre, Zırai İlaç ve Tohum Miktari ve Değerleri	31
5.12/c	TSK Birliklerince 1987/88 İş Yılında Üreticiye Dağıtılan Kimyevi Gübre, Zırai İlaç ve Tohum Miktari ve Değerleri	32

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
5.13.	1988 Yılında TSK Birliklerince Üreticiye Dağıtılan Kimyevi Gübre, Zırai İlaç ve Tohum Miktar ve Değerleri	33
5.14.	Yıllara Göre PANKOBİRLİK Tarafından Temin Edilerek Kooperatiflere Sevk Edilen Malzemeler	37
5.15.	Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nden Kooperatiflerin Almış Oldukları Gübre Miktarları....	38
6.1.	1980-84 Yılları İtibariyle Türkiye'de Gübre Üretim, İthal ve Tüketim Miktarları	41
6.2.	1984 Yılı Gübre Dağıtım Miktarları ve Kooperatiflerin Payı	44
6.3.	1985 Yılı Gübre Dağıtım Miktarları ve Kooperatiflerin Payı	45
6.4.	1987 Yılı Gübre Dağıtım Miktarları ve Kooperatiflerin Payı	46
6.5.	1988 Yılı Nisan Ayına Kadar Gübre Dağıtım Miktarları ve Kooperatiflerin Payı	47
7.1.	Yıllara Göre Traktör Başına Düşen Alanlar	49
7.2.	Firma ve Kuruluşların Yıllara Göre Traktör Üretimi	51
7.3.	Türkiye Tarım İş Makinaları Üretimi	54
7.4.	Yıllara Göre Tarım Alet ve Makinalarının İthalat ve İhracat Miktarları	56
7.5.	1980-87 TTK Tarım Araçları Fabrikasında Üretilen Tarımsal Araç-Gereç Satış Miktarları...	57
7.6.	1984-85-86 Yıllarında PANKOBİRLİK Tarafından Kooperatiflere Sevk Edilen Malzemeler	58
7.7.	TZDK Tarım Alet ve Makina Satışları	59
7.8.	T.Şeker Fabrikaları A.Ş. Tarafından (Kooperatifler Kanalı ile) Dağıtılan Tarım Alet ve Makinaları	60

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
7.9.	1983-84-85 Yıllarında Tarım Alet ve Makinalarının Dağıtımında Yer Alan Kuruluşların Payı	62
8.1.	Tohumluk Temin ve Dağıtımı ile İlgili Kooperatif ve Kamu Kuruluşlar ve Ağırlıklı Olarak Dağıttıkları Tohumluk Türleri	67
8.2.	1981-86 Yılları Arasında Tohumluk Fıllı Dağıtım Miktarları	68
8.3.	Yıllara Göre Tohumluk Üretimi	73
8.4.	1981-86 Yılları Arasında Tohumluk İthal ve İhraç Miktarları	74
8.5.	1986 Yılı Tohumluk Dağıtımı ve Dağıtımda Yer Alan Kuruluşların Payları	75
8.6.	1987 Yılı Tohumluk Dağıtımı ve Dağıtımda Yer Alan Kuruluşların Payları	76
8.7.	1988 Yılı Tohumluk Dağıtımı ve Dağıtımda Yer Alan Kuruluşların Payları	77
8.8.	1988 Yılı Yazlık Tohumluk Dağıtımında Yer Alan Kuruluşların Payları	78
9.1.	Türkiye'de Zirai Mücadele İlaçları Üretim, İthalat ve Tüketim Miktarları	84
9.2.	Türkiye'de Zirai Mücadele İlaçları Kullanım Miktarı	85
9.3.	TKK, PANKOBİRLİK ve T.ŞEKER FAB. AŞ'nce Yıllar İtibariyle Zirai Mücadele İlaç Dağıtım Miktarları	87
9.4.	TSK Birliklerince Üreticiye Dağıtılan Zirai İlaç Miktar ve Değeri	88
9.5.	TZDK Tarım İlaçları Satış ve Stok Durumu	89
9.6.	Türkiye'de Zirai İlaç Dağıtımında Yer Alan Kuruluşların Payı	90
10.1.	Ana Yem Grupları İtibariyle Karma Yem Üretimi ve Payları	94
10.2.	Türkiye'nin Karma Yem İthalatı	95

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
10.3.	Türkiye'nin Karma Yem İhracatı	96
10.4.	Karma Yem Satışlarının Sektörel Dağılımı ...	97
10.5.	Türkiye'de Üretilen Yem Miktarları	98
10.6.	1982-87 Yılları Arasında Yem Dağıtımında Yer Alan TKK, Pancar Kooperatifleri ve T.Şeker Fab.A.Ş'nin Yem Dağıtım Miktarları...	99
10.7.	1983-84-85'de Türkiye Yem Dağıtımında Kooperatiflerin Payı	100
11.1.	Türkiye'de Girdi Dağıtımında Kooperatiflerin Payı	107

1. GİRİŞ

Tarımda verimi, verime bağılı olarak da üretimi arttırmanın tek yolu, tarımsal girdi kullanmaktır. Tarımsal girdilerin kullanımı ise, bu girdilerin zamanında, yeterli miktarda ve çiftçinin satınalma gücüne göre uygun fiyatla sağlanabilmesine bağlıdır.

Dünya'da giderek artan açlık sorunu, ülkemizde ise hızla artan nüfusun yeterli beslenmesi ve kalkınan ekonomimize tarımın katkısını artırma gereği, tarımcıları üretim artışı konusunda daha çok çaba harcamaya zorlamaktadır. Üretim artışı için yeni tarım alanları elde etmek olanağı çok daralmıştır. Bu durumda verimi yükseltmek üretimi arttırmanın tek yolu olarak görülmektedir. Tarımda verim artışı ise üstün nitelikli tohum, yeterli gübre, uygun alet ekipman kullanımı, zararlılarla mücadele ve hayvancılıkta da kaliteli yem kullanımı ile sağlanabilmektedir. Bu girdiler tarımda önemli olup kullanımının artırılması ve etkinleştirilmesi tarım kesimi için temel amaçtır.

Girdi dağıtımına kooperatifler geçen yüzyılın ikinci yarısında avrupa tarım tekniğindeki ilerlemeler sonucu el atmışlardır. Tarım alım kooperatiflerinin amacı çiftçilere girdileri uygun zamanda, yeterli miktarda, uygun fiyat şartlarında ve iyi kalitede temin etmektir.

Yabancı Ülkelerde kooperatifler hangi konuda yer alırsa alsın, ister girdi kullanımı isterse de diğer konularda bu kooperatiflerin tarımda yer aldığı paylar belirlenmiştir.

Örneğin Almanya'da kimyevi gübrenin % 62'sini kooperatifler dağıtmaktadır.

Ülkemizde ise, kooperatiflerin tarımsal girdi dağıtımında ne kadar pay aldığı, sadece girdi değil tüm pazarlama, işleme v.s. konularında bilinmemektedir. Bu tür oranların bilinmemesi ülkemiz kooperatifçiliği ile AT ülkeleri gibi yabancı ülke kooperatiflerini karşılaştırma olanağını vermemektedir.

Türkiye'de tarımsal kooperatiflerin tüm tarımsal alanlarda payını araştırmak çok daha fazla geniş kapsamlı bir çalışma gerektirmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada sadece Türkiye'de tarımda kooperatiflerin gübre, ilaç, tohum, hayvan yemi, alet ve makina gibi girdilerin dağıtımındaki payı araştırılmıştır. Bu araştırma ile saptanan oranlar Avrupa Topluluğuna tam üyelik için başvurmuş olduğumuz şu dönemde, Ülkemiz kooperatifçiliğini AT ülkeleri kooperatifçiliği ile karşılaştırma olanağında verecektir.

2. MATERYAL VE METOD

Araştırma için önce Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, Türk Kooperatifçilik Kurumu, PANKOBİRLİK, Devlet Plânlama Teşkilâtı, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Zırai Donatım Kurumu, Türkiye Ziraat Odaları Birliği v.b. kuruluşlarla ön görüşmeler yapılmış ve daha sonra çeşitli dökümanlar elde edip bunlardan yararlanılmıştır. Konuyla ilgili çeşitli kitap ve makalelerden Türkiye'de hangi girdilerin ne kadar kullanıldığı, bu girdilerin dağıtımının hangi kaynaklardan ne kadarının yapıldığı ile ilgili istatistikler elde edilmiştir. Ayrıca tohumluk, gübre gibi çeşitli girdiler ile ilgili resmi gazetelerde (1983 yılında yayınlanan 18241 sayılı resmi gazete, 1984 yılında yayınlanan 18452 sayılı resmi gazete, 1985 yılında yayınlanan 18963 sayılı, 18970 sayılı ve 18714 sayılı resmi gazeteler, 1986 yılında yayınlanan 19131 sayılı resmi gazete) yayınlanan kanunlarla, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Proje Uygulama Genel Müdürlüğü'nün 1986, 1987 ve 1988 yılları tohumluk programları da araştırmanın amacına uygun olarak incelenmiştir.

Ayrıca, yukarıda belirtilen kaynaklardan Türkiye'de gübre, tarımsal mücadele ilacı, tarım alet ve makinaları, tohumluk ve yem girdilerinin üretim, ithalat ve ihracat rakamları elde edilmiştir. Daha sonra girdi dağıtımında

yer alan kamu kuruluşları, çeşitli özel kuruluşlar ve kooperatiflerin bu girdilerdeki dağıtım miktarları ele alınmıştır. Yanlız burada özellikle Köy Kalkınma Kooperatiflerinin bir merkez birliğinin bulunmayışı nedeniyle tarımsal girdi dağıtım miktarları elde edilememiştir.

Daha sonra ele alınan girdilerin Türkiye'deki toplam dağıtımı 100 kabul edilerek kooperatif sektörün payı hesaplanmıştır ve bulunan oranlara % 3-5 lik tahmini bir pay eklenmiştir.

3. ÜLKEMİZ TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER VE TARIM ALIM KOOPERATİFLERİ

3.1. Genel Bilgiler

Sanayileşme hareketine rağmen Tarım Sektörü hâla ülkemiz ekonomisinin belkemiğini teşkil etmektedir. Ülkemiz nüfusunun % 56'sının kırsal alanda yaşaması, milli gelirimizin büyük bir kısmını tarım ürünlerinin teşkil etmesi, ihracatımızın % 50'sini tarım ürünlerinin karşılaması, sanayi ile ticaretin ana emtiası ve hammaddesini büyük çapta tarım kesiminin vermesi nedeniyle Türkiye bir tarım ülkesi karakterindedir (Poyraz 1984, Anonymous 1985 d., Anonymous 1990 a.).

Ülkemizde, tarım kesimindeki küçük aile işletmelerinin sayısı toplam işletme sayısının % 80'ini kapsamaktadır (Poyraz 1984, Anonymous 1988 j). Küçük işletmeler, tarımda verimliliği artırma ve ürettiği ürünleri değerlendirmede sermaye imkânlarından yoksun olduğu gibi ürünlerin satışında da pazara etkili olamamaktadırlar.

Küçük işletmelerin tarımsal girdi ve kredi ihtiyaçlarının temin edilmesi, ürettikleri ürünler değerlendirilerek en uygun fiyatla satışının sağlanması ve dolayısıyla bu işletmelerin ülkemiz ekonomisinde önemli birer varlık haline gelebilmesi için tarımsal amaçlı kooperatiflerin etkili bir biçimde geliştirilmesi gerekmektedir.

Kooperatifçilik özellikle kırsal alanda dağınık, düzensiz imkânları birleştiren, geliştiren ve güçlendiren,

milli nitelikler kazandıran mükemmel bir dayanışma aracıdır. Küçük aile işletmelerinin üretim gücünü ve gelirini artırmak dolayısıyla hayat seviyelerini yükseltmek için tarımsal amaçlı kooperatifler kalkınmamızın temel amaçlarından biri olarak kabul edilmelidir.

Türkiye'de tarımsal kooperatifçilik, Mithat Paşa'nın Memleket sandıkları denemesi ile 1863 yılında başlamıştır (Mülayim 1988) . Bugünkü anlamıyla kooperatifçilik ise Cumhuriyet döneminde başlamıştır.

1935 yılında Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri yasalarının çıkması, 1969 yılında da 1163 sayılı "Kooperatifler Kanununun" çıkması ile de diğer kooperatiflerde süratli bir gelişme olmuş ve 1987 yıl sonu itibariyle tarım kooperatifi sayısı yaklaşık 12 bini, ortak sayısı ise 4 milyonu bulmuştur (Tablo 3.1).

Bu sayısal artışa rağmen Türkiye'de tarım kooperatifleri nitelik yönünden, özellikle demokratik yönetim ilkesinin uygulanmaması ve etkili üst örgütlenmenin olmayışı ve bir kooperatifler bankasının bulunmaması v.b. nedenlerle yetersiz düzeydedir (MÜLAYİM vd. 1990).

Tablo 3.1. Türkiye'de Kooperatif Çeşitleri ve Ortak Sayıları
(31.12.1987 itibariyle)

İlgili Bakanlık	Amacı	Kooperatif Türü	Tabii Olduğu Kanun	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Birlik Sayısı	Merkez Birliği Sayısı
Tarım Orman ve Köy-İşleri Bakanlığı	Tarımsal Amaçlı Kooperatifler	1- Çay istihsal ve Satış Kooperatifleri	1163	107	107.661	5	-
		2- Elektrik Üretim Kooperatifleri	"	3	57	-	-
		3- Hayvan Ürünleri Tedarik ve Paz.Koop.	"	172	9.975	-	-
		4- Köy Kalkınma Kooperatifleri	"	5.466	478.838	61	2 (1)
		5- Orman Köyleri Kalkınma Kooperatifleri	"	1.885	193.189	4	-
		6- Pancar Ekicileri İstihsal Koop.	"	24	1.253.781	1	-
		7- Su Ürünleri Kooperatifleri	"	408	21.508	11	-
		8- Toprak Su Kooperatifleri	"	1.408	137.306	4	-
		9- Toprak ve Tarım Reformu Koop.	1757	8	119	-	-
		10- Tarım Kredi Kooperatifleri	3223	2.397	1.516.749	16	1
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	Tarımsal Amaçlı Kooperatifler	ARA TOPLAM	11.878		3.719.064	102	3
		11- Tarım Satış Kooperatifleri	3186	-	-	-	-
		- Faal Tarım Satış Kooperatifleri		424	612.786	21	1 (2)
		- Gayri Faal Tarım Satış Koop. (3)		37	-	-	-
		12- Tütün Tarım Satış Koopetatifleri	1196	22	-	-	-
GENEL TOPLAM			12.361		4.331.850	123	1

(1) Tasfiye halindedir.

(2) Tasfiye halindedir.

(3) Kuruluş için bakanlık izni verilmiş fakat faaliyet göstermeyen kooperatiflerdir.

Kaynak: Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Karınca Dergisi, Türkiye'de Kooperatif Nev'ileri ve Sayıları, Sayı: 617.

3.2. Tarım Alım Kooperatifleri

3.2.1. Genel bilgiler

Geçen yüzyılın ikinci yarısında Avrupa tarım tekniğindeki değişiklikler ve özellikle toprak kimyasında olan ilerlemeler, ilk tarım alım kooperatiflerinin kurulmasında en önemli nedeni teşkil etmiştir.

Tarım alım kooperatiflerinin en önemli amacı, çiftçilere, ihtiyaçları olan üretim araçlarını (kimyevi gübre, ıslah edilmiş tohum, kesif hayvan yemleri, mücadele ilaçları, alet ve makineler v.b.) mümkün olan en iyi fiyat ile temin etmektir (Mülayim 1975).

Tarım alım kooperatiflerinin diğer bir amacı, çiftçilere iyi kalite mal temin etmektir. Bunun için, sağladığı malın (bilhassa gübre, tohum, yem, ilaç) teşekkül ettiği maddelerin nispetlerini tespit eder ve onların nispetlerinin uygun olup olmadığını araştırır. Bu tespit ve araştırma, kullanılan üretim aracının verimli olması için şarttır. Ayrıca tarım alım kooperatifleri çiftçilere, tüccarlardan alacakları üretim araçlarını daha ucuz fiyatla temin etmekle kalmayıp, onların, işletmelerine en uygun olanlarını, işletmelerinde en rasyonel şekilde kullanabilmeleri için menfaat götmeyen, teknik önderlik bile yaparlar. Bunu sağlayabilmek için tarım alım kooperatifleri, teknik ve ekonomik tarım örgütleri, araştırma enstitüleri ve üniversiteler ile daima temas halindedirler. Böylece çiftçilere sağlamış oldukları teknik avantajlarından

dolayıdırki tarım alım kooperatifleri haklı olarak bir taraftan tarım tekniğinin ilerlemesinin bir sonucu, diğer taraftan ise tarım tekniğinin ilerlemesinde en etkili araçlardan biri olarak kabul edilmektedir (Mülayim 1975).

Tarım alım kooperatifleri esas itibariyle ortaklarını aşırı kazanç sağlamak isteyenlere karşı korumak hedefini güderler. Tarım alım kooperatifi bir sermayeye sahip olup herhangi bir ticari işletme gibi satacağı üretim araçlarını toptan satın alır ve mümkün olan en uygun fiyata satar. Herhangi bir ticari işletmeden farklı olarak bu satışta, kooperatifin sermayesine değil, müşterisi olan ortakları çiftçilere enfazla yarar sağlayacak şekilde hareket eder ve sonuçta bir işletme fazlası olursa, onu yaptıkları alışveriş oranına göre ortaklarına risturn olarak dağıtır.

Tarım alım kooperatiflerinin hayatı, serbest ticaretin rekabetine dayandığı müddetçe devam eder. Bunun içinde ticari yönden, tüccarlar kadar ustaca hareket etmek zorundadırlar. Tarım alım kooperatifleri serbest ticaretle rekabet ederek uygun fiyat sağlar ve yüksek fiyatları ortadan kaldırırlar. Bununla beraber, tarım alım kooperatiflerinin serbest ticareti ortadan kaldırmak istediği düşünümemelidir. Tarım alım kooperatiflerinin amacı serbest ticaretin yanında yaşamak ve varlıklarıyla, tüm kişi ve kuruluşları uygun fiyatla çiftçilere satış yapmağa mecbur bırakmaktır.

Tarım alım kooperatifleri, şayet işletmeye daha ucuz maliyet fiyatı sağlar ve ortaklarının menfaatlerine dokunmazsa ortak olmayanlara satış yaparak kendisine gerekli büyük iş hacmini daha kolaylıkla temin edebilirler.

Tarım alım kooperatifleri, işlerini daha iyi yürütebilmek için gerektiğinde krediye başvurur, hatta çok defa buna mecbur kalırlar. Çünkü serbest tüccarlar özellikle ödemede kolaylık göstererek çiftçileri kendilerine çekmektedirler. Kooperatif, bu harekete engel olabilmek için kendiside veresiye satış yapmağa, dolayısıyla kredi almağa mecbur kalır.

Bazende tarım alım kooperatifi tarım kredi sistemi içersinde isteyerek aracılık yapar. Şöyle ki, tarım alım kooperatifleri vasıtasıyla ortaklara dağıtılan kredi aynı kredi olduğundan, diğer tarım kredi müesseseleri bu kooperatifleri vasıta olarak kullanırlar.

Lokal bir tarım alım kooperatifi tek başına lokal tüccarlara karşı çiftçileri korumakta, fakat üretim araçlarını ithal eden veya üreten tüccar yada işletmelerin birleşmelerine karşı çiftçileri koruyabilmeleri için tarım alım kooperatiflerinin üst örgütlenmeleri gerekmektedir.

Tarım alım kooperatifleri bir çeşit tüketim kooperatifi olduğundan, pazarda denge sağlama amacını güder, yani tarımsal tüketim araçlarının satış fiyatlarını maliyet fiyatlarına mümkün olduğu kadar yaklaştırmaya uğraşır. Bu

hedefe erişebilmek için gerektiğinde, üst örgütleri vasıtasıyla bazı üretim araçlarının bizzat üretimine giderler.

Kooperatifler, faaliyette bulundukları pazarın bizzat kendisine etki ederler. Öyle ki bir pazara tarım alım kooperatifinin girmesi yalnız fiyatlarda değil, satış sisteminde bile değişiklikler meydana getirebilir.

Tarım alım kooperatifleri tüccarlarla rekabet yapmalarından dolayı tüccarlar piyasada çiftçilere iyi hareketlerde bulunurlar. Tarım alım kooperatiflerinin önemi daha ziyade fiyatlarda sağladıkları denge ve ticaret ahlâkı üzerinde yapmış oldukları etkiyle ölçülür. Nitekim, pazarda kendi fiyatlarını ve satış metodlarını hakim kıldıkları ölçüde önemleri artar.

Tarım alım kooperatifleri satışları sonunda elde edilen kârı ortaklarına yaptıkları alış-veriş nispetinde risturn olarak dağıtırlar. Pazar fiyatı aşırı derecede yüksek olduğunda kooperatif kâr yapmadan asgari fiyata satış yapar. Kooperatifin amacı bu fiyat fazlasını ortadan kaldırmaktır. O halde, şayet normal rekabetle bu kâr fazlası ortadan kaldırılırsa kooperatiflerin pazarda denge sağlama görevine gerek kalmaz (Mülayim, 1975).

3.2.2. Türkiye'de tarım alım kooperatifleri

Ülkemizde, yabancı ülkelerde olduğu gibi, tarım alım kooperatifleri adı altında tarım kooperatifleri yoktur.

Ülkemizde tarım alım kooperatiflerinin tek başına gelişmemiş olmalarını, her şeyden önce, Türkiye'de tarımsal

Üretim araçlarının kullanılması son yıllara kadar henüz teşvik döneminde bulunmasına ve dolayısıyla bu araçlardan büyük bölümünün dağıtım iinin Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Yem Sanayii, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü gibi kuruluşlar tarafından yapılmasıyla izah edebiliriz.

Ülkemizde modern tarımın gerektirdiği kimyevi gübre, mücadele ilaçları, iyi tohumluk, kesif hayvan yemleri, alet ve makina vb. tarımsal üretim araçları kullanılmalıdır. Bunların iftilere temini her zaman devletten de beklenemez. O halde ülkemizde de tarım alım kooperatifleri müstakilen veya hizmetlerinin diğer bazı tek amaçlı yada çok amaçlı kooperatifler içerisinde daha etkin olarak gelişmeleri beklenir.

Tarım alım kooperatifleri ülkemizde tek başına gelimemi olmakla beraber, başka adlarla kurulmuş birçok kooperatiflerin aynı hizmeti nispeten yaptıkları görülmektedir. Tarım alım kooperatifi hizmeti gören kooperatifleri, Tarım İstihsal, Satış, Tarım Kredi, Pancar İstihsal, ay / Köy Kalkınma Kooperatifleri olarak sıralamak mümkündür.

4. AVRUPA TOPLULUĞUNDA TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK

4.1. Genel Bilgiler

Geçen yüzyılın ikinci yarısında Topluluk ülkelerinde başlayan kooperatifçilik hareketi, bu ülkelerde büyük gelişme göstermiş, özellikle tarımsal kooperatifçilik alanında en önemli sektör haline dönüşmüştür. Topluluk ülkelerinde girdi temininde kooperatiflerin payı % 50'lerin, Tarımsal ürünleri işleme ve pazarlamada ise % 60'ların üzerine çıkmıştır (Mülayim 1988).

Topluluğun başlangıçta üyesi olan 6 ülkenin tarımsal kooperatif ulusal birlikleri (Federasyon veya konfederasyon) 24 Eylül 1959'da topluluk içinde COGECA adı altında bir birlik kurdular. Topluluğa daha sonra katılan ülkelerin tarımsal kooperatif ulusal birliklerinin de katılmasıyla COGECA'nın üye sayısı 14'e yükseldi. Burada sadece İtalya'dan 3, diğer ülkelerden ise birer ulusal birlik bulunmaktadır.

4.2. Topluluk Ülkelerinde Kooperatifçiliğin Payı

Federal Almanya'da miktar olarak üretilen sütün % 79'u, hububatın % 52'si, sebzenin % 55'i, meyvenin % 22'si, şarabın % 35'i kooperatifler vasıtasıyla satılmaktadır. Kullanılan hayvan yeminin % 45'i, tarım ilaçlarının % 67'si, kimyevi gübrenin % 62'si, tarım makinalarının ise % 29'u tarımsal kooperatiflerce sağlanmaktadır (Mülayim 1988).

Belçika'da tarım alım kooperatifleri gelişmiş durumdadırlar. Bu kooperatifler ortaklarına hayvan yemi, kimyevi gübre ve tarım ilaçları sağlamaktadırlar. Bu tip 360 kooperatif var olup ortak sayısı 30 bindir. Tarım alım kooperatifleri Belçika'da üreticilerin kullandığı hayvan yeminin % 20'sini, kimyasal gübrenin % 15'ini ve tohumun % 16'sını sağlamaktadır (Mülayim 1988).

Belçika'da üretilen tereyağının % 75'ini, peynirin % 80'ini, süt tozunun % 80'ini, sterilize sütün ise % 50'sini kooperatifler üretmektedir (Anonymous, 1983 a.). Yine Belçika'da üretilen meyve ve sebzenin % 61'i kooperatiflerce satılmaktadır.

Fransa'da tarım ürünlerinin işlenmesinde kooperatiflerin payı % 50, süt toplamada % 85, içmelik sütte % 60, Tereyağında % 53, peynirde % 34, şarap üretiminde % 50 dir (Mülayim 1988).

Fransa'da çiftçilerin % 85'i tarım alım kooperatifi üyesidir. Çiftçilerin kullandığı kimyasal gübrenin % 50'si, tarımsal ilacın % 60'ı, yemin % 45'i kooperatiflerce sağlanmaktadır (Mülayim 1988).

Yine Fransa'da makine kullanma kooperatifleri 18000 traktör ve 20000 biçer dövreye sahiptirler.

İtalya'da FEDERCONCORZI adındaki merkez birliği hayvan yeminin % 13'üne, içme sütünün % 25'ine, peynir üretiminin % 10'una sahiptir (Mülayim 1988).

Lüksemburg'da ise tarımsal kooperatiflerin payı sütte % 80, hububatta % 80, hayvan yemi sağlamada % 65, yumurta pazarlamada % 10, et ve et işlemede % 30, kimyasal gübre'de % 70, tohumda % 95, suni tohumlamada % 70, tarımsal kredi sağlamada % 75 dir (Mülayim 1988).

Hollanda'da tarım alım kooperatiflerinin sayısı 245 olup çiftçilere hayvan yeminin % 54'ünü, kimyasal gübrenin ise % 60'ını sağlamaktadırlar. Hollanda'da sütün % 88'ini kooperatifler işlemektedirler. Kooperatifler tereyağı üretiminde % 94 peynirde ise % 91 pay almaktadırlar. Kooperatifler yumurta pazarlamasında % 20, sebzede % 84, meyve de % 82, çiçek pazarlamasında % 90 suni tohumlamada % 72 pay almaktadırlar (Mülayim 1988).

İngiltere'de kooperatif sektör tarım ürünleri pazarlamasında % 80, hayvan yeminin sağlanmasında da % 16 pay almaktadır (Mülayim 1988).

Danimarka'da kooperatifler içme sütünde % 87 (Anonymous 1983 a.) tereyağında % 93, peynirde % 79, yumurta pazarlamada % 65, hayvan yemi sağlamada % 47 pay almaktadırlar (Mülayim 1988).

Danimarka'da tarım kooperatiflerinin payı çok yüksek olup, süt ve tereyağ üretim ve pazarlamasında % 100, peynirde % 65, suni tohumlamada % 85, yumurta pazarlamasında % 64, hayvan yemi üretiminde % 38, kimyasal gübre sağlamada % 50, tarımsal ürün dışsatımında ise % 40'dır (Mülayim 1988).

Yunanistan'da üretilen pastörize sütün % 60'ı, tereyağın % 11'i şarabın % 45'i, meyve konservesinin % 25'i, domates salçasının % 40'ı, kooperatiflerden geçmektedir. Kooperatiflerin pazarlamadaki payı ise pamukta % 22, şeftali'de % 18, çilekte % 34, kuru incirde % 40, kuru üzümde % 28 dir (Anonymous 1983 a).

İspanya'da tarımsal kooperatifler, tarımsal pazarın % 50'sini kontrol etmektedirler (Mülayim 1988).

Portekiz'de tarımsal kredinin % 37'si tarım kredi kooperatiflerince sağlanmaktadır. Süt üretiminin % 87'si kooperatiflerce toplanmakta işlenmekte ve pazarlanmaktadır (Mülayim, 1988).

5. TÜRKİYE'DE TARIMSAL GİRDİ DAĞITIMINDA YER ALAN ÖNEMLİ KOOPERATİFLER

5.1. Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarım Kredi Kooperatiflerinin Tablo 5.1'de de görüldüğü gibi 16 bölge birliği, 2397 birim kooperatifi ve yaklaşık 1,5 milyon ortağı bulunmaktadır.

Tablo 5.1. Tarım Kredi Kooperatifleri Birlikleri
(31.12.1987 tarihi itibarıyla)

Sıra No	Birliğin Adı	Merkezi	Bağlı Koop. Sayısı	Bağlı Köy Sayısı	Ortak Sayısı
1	Ankara	Ankara	218	2.800	151.710
2	Antalya	Antalya	100	895	74.793
3	Balıkesir	Balıkesir	195	2.107	115.192
4	Erzurum	Erzurum	65	1.037	54.420
5	Gaziantep	Gaziantep	98	1.714	53.414
6	İçel	Mersin	122	1.115	59.066
7	İzmir	İzmir	372	2.634	193.698
8	Kayseri	Kayseri	152	1.209	90.542
9	Konya	Konya	147	989	81.196
10	Kütahya	Kütahya	199	1.930	121.763
11	Malatya	Malatya	75	1.281	43.681
12	Sakarya	Adapazarı	114	1.766	93.007
13	Samsun	Samsun	164	1.862	126.203
14	Sivas	Sivas	124	1.745	92.611
15	Tekirdağ	Tekirdağ	131	928	81.800
16	Trabzon	Trabzon	121	1.699	83.653
TOPLAM			2.397	25.711	1.516.749

Kaynak: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara, 1987.

5.1.1. Tarım kredi kooperatiflerinin tarımsal girdi satışları

Tarım Kredi Kooperatiflerinin çalışma gündemi ve hizmet yükünü teşkil eden konuların başlıcası, ortakların ihtiyacı olan tarımsal girdileri, zamanında yeterince uygun şartlarda kredili olarak temin etmektir.

TKK, bu hizmetlerini gerek kendi tesis ve iştirakleri olan kuruluşların üretimleri, gerekse diğer üretici firma ve kuruluşlarla yaptığı satıcılık sözleşmeleri ile yürütmektedir.

TKK, Gübre, yem, zirai mücadele ilaçları, sertifikalı tohumluk, tarımsal araç-gereç ve ekipmanları zamanında, yeterince ve uygun şartlarda sağlamak suretiyle ortaklarını olumsuz piyasa şartları ile aracı ve tefeci gibi menfaat gruplarının tesir ve baskılarından uzak tutmakla yükümlüdür.

TKK, kimyasal gübre tedarik ve dağıtımında yurt satına yaygın teşkilatı ve depolama imkânları ve üreticinin hemen yanındaki hizmet birimleri ile önemli bir pay sahibidir.

Kımyevi gübre, 1986 yılının ikinci yarısına gelinceye kadar TZDK ile TTK merkez birliği arasında yapılan sözleşme çerçevesinde, TTK'leri, TZDK teşkilatıyla temas kurarak, ortaklarının gübre ihtiyaçlarını kredili olarak sağlamakta idiler.

1986 yılının ikinci yarısında hükümetin aldığı bir kararla gübre tedarik ve pazarlaması serbest bırakılmıştır.

Bundan böyle TZDK'nun tek dağıtıcı kuruluş olmaktan çıkması dolayısıyla diğer kuruluşlar gibi TTK'de ihtiyaçlarını doğrudan ithalat ve üretici kuruluşlarla yaptığı direkt anlaşmalar çerçevesinde karşılamaya başlamıştır (Anonymous 1986 c.).

TKK 1980 yılında 9.505.011.635.-TL. değerinde, 1981'de 16.901.966.000.- TL değerinde, 1982'de 25.258.552.685.-TL, değerinde 1983'de 29.202.111.882.-TL değerinde, 1984'de ise 54.989.526.252.-TL., değerinde, 1985'de 76.112.209.978.-TL. değerinde gübre tedarik ve dağıtımını gerçekleştirmiştir (Anonymous 1986 c.).

Türkiye ve TTK'lerinde yıllar itibariyle gübre tüketim durumu Tablo 5.2'de görüldüğü gibidir.

Tablo 5.2. Yıllar İtibariyle TTK'larda Gübre Tüketim Durumu (Ton)

Yıllar	Türkiye Tüketimi	TKK Dağıtımı
1982	3.882.226	1.408.005
1983	4.436.724	1.645.185
1984	4.427.115	1.532.230
1985	3.997.692	1.455.184
1986	3.435.241	1.376.053
1987	4.862.392	1.355.600

Kaynak: TTK, 1980-84, 1986, 1987 Faaliyet Raporları

Ülkemizde gübrenin 1982'de % 36,26, 1983'de % 37,08, 1984'de % 34,61, 1985'de % 36,40, 1986'da % 40,05, 1987'de % 27,84'ü Tarım Kredi Kooperatiflerince karşılanmıştır (Anonymous 1988 c.).

TKK, bir taraftan ortaklarını zirai mücadele metodları ve tekniği konusunda yönlendirici, eğitim ve rehberlik çalışmalarını yürütmekte, diğer yandan zirai mücadele ilaçlarını temin etmek suretiyle yardımcı olmaya çaba harcamaktadır.

TKK'ce 1980-87 yılları arasında dağıtılan zirai mücadele ilaçlarının miktar ve tutarları Tablo 5.3'de görüldüğü gibidir.

Tablo 5.3. TKK'nın Dağıttığı Zirai Mücadele İlaçları

Yıllar	Miktar (kg)	Tutar (TL)
1980	-	8.350.012.216
1981	-	1.412.851.000
1982	5.217.641	1.750.542.845
1983	5.774.503	2.756.838.251
1984	6.131.716	4.487.484.044
1985	6.966.452	5.077.638.000
1986	29.218.000	7.162.759.000
1987	19.537.000	12.163.331.000

Kaynak: TKK, 1980-84, 1986, 1987 Faaliyet Raporları

TKK Merkez birliği 1983 yılından beri Hollanda ve Batı Almanya'dan anaç ve sertifikalı kademede tohumluk patates ve çeşitlerini iştiraki olan Tareks A.Ş. kanalıyla ithal ettirerek ve patates üreticisi ortaklardan sertifikalı kademede patates tohumu mübayasında bulunarak, ülkemizin değişik bölgelerindeki çiftçilere dağıtılmak üzere

birim Tarım Kredi Kooperatiflerine ve Tarım Orman ve Köy-
işleri Bakanlığı, Tarım İl Müdürlüklerine göndermektedir.
1984-87 yılları arasında patates satış miktar ve tutarları
aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 5.4. TKK'nın 1984-87 Yılları Patates Tohum Dağıtım
Miktar ve Tutarları

Yıllar	İthal (Ton)	Üreticiden Mübaya Edilen (Ton)	Toplam (Ton)	Tutarı (000 TL)
1984	230	-	230	40.250
1985	4.140	455	4.595	826.920
1986	6.120	972	7.092	1.595.700
1987	3.500	3.837	7.337	2.691.750

Kaynak: TKK, 1980-84, 1986, 1987 Faaliyet Raporları

TKK merkez birliği nadas alanlarının daraltılması
projesi kapsamına giren illerdeki TKK ortakları ile, TOKB
Tarım İl Müdürlüklerinin mercimek ve nohut tohumluğu, ih-
tiyacını karşılamak üzere üreticiden mübaya da bulunmaktadır.

Tablo 5.5. TKK'nın 1984-87 Yılları Arasında Dağıttığı
Mercimek ve Nohut Tohumluk Miktarı ve
Tutarları

Yıllar	Nohut		Mercimek	
	Miktar (Ton)	Tutar (000 TL)	Miktar (Ton)	Tutar (000 TL)
1984	223	57.967	116	34.725
1985	272	107.097	112	153.002
1986	145	50.820	341	204.390
1987	168	84.100	166	83.075

Kaynak: TKK, 1980-84, 1986, 1987 Faaliyet Raporları

TKK'lerinin başlıca hizmet konusunu oluşturan ortakların tarımsal araç-gereç ve ekipman ihtiyaçları merkez birliğinin sahibi bulunduğu tarım makinaları fabrikası ürünleri dışında, imalatçı ve ithalatçı firmalar ile Merkez Birliği arasında yapılan satıcılık sözleşmeleri çerçevesinde, TKK'lerinden gelen taleplerin Bölge birliklerine intikal ettirilmesi ve imalatçı ve ithalatçı firma tarafından kooperatiflere sevki ve teslimi suretiyle temin edilmektedir.

TKK'ce yıllar itibariyle ortaklar için temin ve tedarik edilen araç, gereç ve ekipmanların tutar olarak dökümü şöyledir;

Tablo 5.6. TKK'nın Yıllar İtibariyle Temin ve Tedarik Ettiği Araç-Gereç ve Ekipmanların Tutarı

Yıllar	Tutar (₺)
1980	10.372.055.356
1981	11.455.231.000
1982	13.114.261.074
1983	19.660.751.471
1984	30.683.836.636
1985	24.163.059.054
1986	27.765.480.278
1987	54.032.999.000

Kaynak: TKK, 1980-84, 1986, 1987 Faaliyet Raporları

1985 yılı tarımsal araç-gereç satışlarının iklim şartlarının elverişsizliği dolayısıyla üreticilerin imkânlarının daralmış bulunmasından etkilendiği gözlenmektedir.

TKK ortaklarının traktör ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla Fiat, Ford, İşbora, Leyland marka traktörleri üreten Tarmak A.Ş., Hema A.Ş., Burtrak pazarlama ve ihracat A.Ş., BMC ile satıcılık anlaşmaları yapmışlardır (Anonymous 1988 c.).

TKK Merkez Birliğince yapılan satıcılık sözleşmeleri çerçevesinde yıllara göre, tedarik ve temin edilen traktörlerin cins ve adetleri şöyledir.

Tablo 5.7. TKK'nın 1982-85 Yılları Arasında Dağıttığı Traktörlerin Cins ve Adetleri

Yıllar	Fiat	Ford	İşbora	Leyland	Toplam
1982	1.048	2	180	10	1.243
1983	1.668	129	718	-	2.515
1984	1.793	101	405	22	2.321
1985	705	44	131	13	894

Kaynak: TKK, 1980-84, 1986 Faaliyet Raporları

Bu rakamların küçüklüğünden ve hatta son yıllarda daha da düşüklük arz etmesinden de anlaşılacağı gibi TKK'ce traktör teminindeki düşüklük, kredi limitlerinin fiyatlara göre düşük olması yanında, T.C.Z.B'nin traktör kredisini doğrudan kullandırmasından kaynaklanmaktadır.

TKK, Merkez Birliği Genel Müdürlüğünün sahibi bulunduğu Tarım Makinaları fabrikası 1985 yılında Ankara Şusuzköy mevkiinde 53.539 m² arazi üzerinde kurulmuştur (Anonymous 1986 b.). Tarım makinaları fabrikasında üretilip TKK'ce

ortaklara intikal ettirilen tarımsal araç ve gereçler yıllar itibariyle Tablo 5.8'de verilmiştir.

Tablo 5.8. 1980-84 Tarım Araçları Fabrikasında Üretilen Tarımsal Araç-Gereçlerin Satışı

Mamulün Cinsi	Satış Miktarı / Yıllar					Toplam
	1980	1981	1982	1983	1984	
Fidan (TKK-1)						
Traktörü	283	73	157	19	28	560
Döner Kulaklı Pulluk	105	38	119	19	18	290
Tek Soklu Pulluk	183	53	74	20	31	361
Pancar Sökme Düzeni	28	4	27	2	1	62
Kültivatör	113	36	77	7	9	242
Santrifüj	60	16	37	4	14	131
Pülverizatör	75	25	58	7	14	179
Hızar	58	13	48	4	9	132
Motopomp	69	12	4	-	1	86
Gübre Serpme Makinası	-	-	-	-	-	-
Toprak Frezesi	-	-	37	5	-	42
3,5 Topluk Damperli Römork	43	26	72	-	-	141
4 Tonluk Dampersiz Römork	220	38	690	111	-	1.059
1/2 Tonluk Römork	-	-	149	20	22	191
Çift Dingilli Römork 4 Ton	-	-	-	-	423	423

Kaynak: TKK, 1980-84 Faaliyet Raporu.

TKK ortaklarının yem, küspe ihtiyaçları kendi işti-
rak ve tesisleri dahilinde imalatçı kuruluşlardan karşılan-
maktadır. Yem taleplerinin yeterince ve uygun şartlarda
temini için bölgeler seviyesinde TKK Merkez Birliğince bazı
yem sanayii kuruluşları ile ortaklıklar tesis edilmektedir.

Tablo 5.9. 1980-87 Yılları Arasında TKK'ca Satılan Yem
Miktar ve Tutarları

Yıllar	Miktar (kg)	Tutarı (Tl.)
1980	-	835.015.216
1981	-	2.905.560.000
1982	163.522.179	3.715.660.132
1983	189.783.325	6.329.920.658
1984	237.874.786	10.610.726.222
1985	216.487.171	14.140.428.849
1986	386.368.779	19.771.627.617
1987	379.482.000	45.789.994.000

Kaynak: TKK, 1980-84, 1986, 1987 Faaliyet Raporları

Son yıllarda sanayii yemine olan ilginin artması ile
birlikte TKK'nin yem satışlarında önemli artışlar olmuştur.
Ancak 1985 yılında yem satışlarında bir miktar düşüş görül-
müştür. Bu düşüşün sebeplerinden biri 1984 yılında ham yağ
ithali vesilesi ile küspe yokluğu nedeniyle yem fabrikala-
rının tedarikte zorlanmasıdır.

Tarım Kredi Kooperatifleri Türkiye'de zirai işletme
sahiplerinin % 44'n bünyesinde barındırdığı halde 1983-85

Tablo 5.10. 1982-1987 Yılları Arasında TKK'nın Tarımsal Girdi Satışları

Yıllar	Gübre			Yem		İlaç		Araç-Gereç	
	Miktar (Ton)	Tutar (000 ₺)	Miktar (Ton)	Miktar (Ton)	Tutar (000 ₺)	Miktar (Ton)	Tutar (000 ₺)	Tutar (000 ₺)	Tutar (000 ₺)
1982	1.478.005	25.258.553	163.522	3.715.660	5.217	1.750.542	13.114.261		
1983	1.645.185	29.202.112	189.783	6.329.921	5.774	2.756.818	19.660.752		
1984	1.532.230	54.989.527	237.875	10.610.726	6.132	4.487.484	30.683.837		
1985	1.455.184	76.304.796	223.387	13.635.896	15.908	5.077.638	22.935.065		
1986	1.376.053	122.582.566	386.369	19.771.628	29.433	7.536.608	27.765.480		
1987	1.355.620	191.052.914	379.482	45.780.994	19.537	12.163.331	54.032.999		

Kaynak: TKK Merkez Birliği Genel Müdürlüğü
1987 Çalışma Raporu - Ankara, 1988.

yılları arasında ancak yem ihtiyacının % 7,1 ile % 11,3' ünü karşılamıştır. Bu da çok düşük miktardır (Anonymous 1987 a.).

Ülkemizde yem hammaddeleri ve gerekse yem fiyatları çok sık değiştiğinden TKK'lar ortaklarına gerekli yem hizmetini vermekte güçlük çekmişlerdir.

TKK'leri 7 adet yem fabrikasına ortak olmuş ve 2 tanesini müstakil olarak gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

5.2. Tarım Satış Kooperatifleri

Tarım Satış Kooperatifleri, Türkiye'de tarım sektörünün ana pazarlama kooperatiflerini oluşturmaktadırlar.

Bugün Türkiye'de yaklaşık 424 mahalli Tarım Satış Kooperatifinin oluşturduğu 21 Tarım Satış Kooperatifleri birliği mevcuttur. Bunlara bağlı ortak sayısı ise 612.786'dır (Tablo 5.11). Günümüzde "Tarım Satış Kooperatifleri Merkez Birliği" bulunmamaktadır.

Ülkemizde Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri birer devlet kuruluşu görünümündedirler ve devletin tarım politikasını yönlendirmede etkin bir biçimde kullanılan birer araçtırlar. Devletin taban fiyatı ve destekleme alımları politikasını da uygularlar.

TSK'leri günümüzde 237 sayılı kanun hükmünde kararnamenin 1985 tarihinde değişikliğe uğraması ile 3186 sayılı kanuna tabidirler (Anonymous 1987 c.).

**Tablo 5.11. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri
(31.12.1987 Tarihi itibariyle)**

Birliğin Adı	Merkezi	Konusu	Bağlı Koop. Sayısı	Bağlı Koop. Ortak Sayısı
1 Antalyaabirlik	Antalya	Narenciye	5	1.202
2 Antbirlik	Antalya	Pamuk	7	22.053
3 Çukobirlik	Adana	Pamuk	33	39.107
4 Fiskobirlik	Giresun	Fındık	55	176.560
5 Gülbirlik	Isparta	Gülçiçeği	19	12.320
6 Güneydoğubirlik (1)				
7 Güneydoğubirlik	Gaziantep	Bakliyat	24	14.796
8 "	Gaziantep	Antepfıstığı	11	5.887
9 "	Gaziantep	Kırmızıbiber	4	1.652
10 "	Gaziantep	Çekirdekli K.Üzüm	9	4.854
11 Karadenizbirlik	Gaziantep	Zeytinyağı	7	3.563
12 Kozabirlik	Samsun	Ayçiçeği	18	40.362
13 Marmarabirlik	Bursa	Yaş İpek Kozası	6	16.983
Tariş (2)	Bursa	Zeytin	7	31.496
14 Tariş İncir T.S.K.B.	İzmir	Kuru İncir	21	8.070
15 " Pamuk T.S.K.B.	İzmir	Pamuk	54	54.292
16 " Üzüm T.S.K.B.	İzmir	Kuruüzüm	16	15.370
17 Zeytinyağı T.S.K.B.	İzmir	Zeytinyağı	31	14.262
18 Taskobirlik	Nevşehir	Çekirdekli K.Üzüm	9	4.624
19 Tiftikbirlik	Ankara	Tiftik	26	13.500
20 Trakyaabirlik	Edirne	Ayçiçeği	48	119.271
21 Yerfiskobirlik (3)	Mersin	Yerfıstığı	14	12.560
TOPLAM			424(4)	612.786

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

- 1- Bu gruptaki T.S.K.B. bir genel müdürlük (Güneydoğubirlik) bünyesinde toplanmış
- 2- Bu gruptaki T.S.K.B. bir genel müdürlük (Tariş) bünyesinde toplanmış
- 3- Birleşmek suretiyle Çukobirlik faaliyet göstermeye başlamıştır.
- 4- Gayri faal tarım satış koop. geçen yıl 479 olarak verilmiştir (fakat o kadar fazla olmayacağı sonradan anlaşılmıştır).

5.2.1. Tarım Satış Kooperatiflerinin Tarımsal Girdi Satışları

Tarım Satış Kooperatiflerinin yasayla belirtilen amaç ve çalışma konuları içerisinde ortak ve ortak olmayanların tarımsal üretim faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak da yer almaktadır.

Bu nedenle TSK ve birlikleri üreticilere çeşitli girdilerin sağlanmasında yer almaktadırlar.

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerince üreticiye yapılan Kimyevi gübre, zirai ilaç ve tohum dağıtımının miktar ve değerleri 1985-88 iş yılları arasında Tablo 5.12/a, Tablo 5.12/b, Tablo 5.12/c ve 5.13'de gösterilmiştir.

5.3. Köy Kalkınma Kooperatifleri

Ülkemizde köy kalkınma kooperatifleri 31.12.1987 tarihi itibarıyla 5466 kooperatif ve 478.838 ortak sayısı ile önemli bir yer tutmaktadır.

Köy kalkınma kooperatifleri çok amaçlı kooperatifler olup, köy ve çevresinin mevcut ekonomik ve sosyal potansiyelini çok amaçlı olarak harekete geçirmek, üreticinin üretim araçlarının sağlanmasında çeşitli ürünlerin değerlendirilmesinde ve pazarlamasında birleşmek için kurulmaktadır.

Tablo 5.12/a. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerince 1985-86 İşyılında
Üreticiye Dağıtılan Kimyevi Gübre Zirai İlaç ve Tohum
Miktar ve Değeri

Birlik Adı	Tohum		Kimyevi Gübre		Zirai İlaç	
	Miktar (Ton)	Değer (000 TL)	Miktar (Ton)	Değer (000 TL)	Miktar (Ton)	Değer (000 TL)
Tariş - Pamuk	9.858	1.140.000	55.589	2.695.000	253	570.000
Tariş - Zeytinyağı	-	-	2.918	176.919	6	15.816
Tariş - Üzüm	-	-	6.074	340.759	760	665.908
Tariş - İncir	-	-	1.101	34.057	5	11.605
TOPLAM	9.858	1.140.000	56.682	3.246.735	1.024	1.263.329
Çukobirlik	5.981	1.159.308	17.366	816.193	729	2.487.146
Yerfiskobirlik	203	93.375	-	-	-	-
Karadenizbirlik	569	290.918	-	-	-	2.750
Fiskobirlik	-	-	-	-	778	156.209
TrakyaBirlik	2.543	2.794.360	58.459	4.066.253	129	480.345
Antbirlik	1.586	134.725	28.311	1.240.785	456	1.049.088
Marabirlik	-	-	-	-	101	141.891
TOPLAM	20.740	5.612.686	160.818	9.369.966	3.217	5.580.780

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü

Tablo 5.12/b. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerince 1986-87 İşyılında Üreticiye Dağıtılan Kimyevi Gübre,Zirai İlaç ve Tohum Miktar ve Değeri

Birlik Adı	Tohum		Kimyevi Gübre		Zirai İlaç	
	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)
Tariş - Pamuk	10.010	2.050.000	80.140	5.883.000	325	1.229.000
Tariş - Zeytinyağı	-	-	3.854	3.393.326	-	-
Tariş - Özüm	-	-	8.162	858.416	1.427	1.420.684
Tariş - İncir	-	-	1.384	174.611	3	11.302
TOPLAM	10.010	2.050.000	93.540	7.255.353	1.755	2.660.986
Çukobirlik	11.482	618.105	35.289	2.364.383	1.043	7.078.435
Yerfiskobirlik	94	54.741	-	-	-	-
Karadenizbirlik	448	346.102	-	-	-	23.721
Fiskobirlik	-	-	-	-	-	-
TrakyaBirlik	2.517	3.179.851	87.666	6.243.549	592	232.230
Antbirlik	2.167	270.875	35.220	2.105.000	265	759.040
Marmarabirlik	-	-	-	-	534	3.068.433
TOPLAM	26.718	6.519.674	251.715	17.968.285	4.189	13.822.845

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü

Tablo 5.12/c. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerince 1987-88 Yılında Üreticiye Dağıtılan Kimyevi Gübre, Zırai İlaç ve Tohum Miktar ve Değeri

Birlik Adı	Tohum		Kimyevi Gübre		Zırai İlaç	
	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)
Tariş - Pamuk	8.592	1.939.000	60.308	5.808.000	270	1.534.000
Tariş - Zeytinyağı	-	-	7.751	1.457.727	-	-
Tariş - Özüm	-	-	13.108	2.452.700	1.217	3.078.717
Tariş - İncir	-	-	1.648	334.840	-	-
TOPLAM	8.592	1.939.000	82.815	10.053.267	1.487	4.612.717
Çukobirlik	2.664	351.779	19.886	1.292.580	419	3.435.723
Yerfiskobirlik	222	316.810	-	-	-	-
Karadenizbirlik	432	311.752	1.507	230.646	-	7.734
Fiskobirlik	-	-	-	-	649	418.845
TrakyaBirlik	170	2.563.274	-	-	40	252.687
Antbirlik	-	-	68.867	6.526.612	382	2.919.719
Marmarabirlik	1.893	236.666	24.398	1.561.985	141	340.894
TOPLAM	14.973	5.719.281	197.473	19.665.090	3.118	11.988.319

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü

Tablo 5.13. 1988 Yılında Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerince Üreticilere Dağıtılan Kimyevi Gübre, Ziraî İlaç, Tohum Miktar ve Değeri

KİMYEVİ GÜBRE		Dağıtılması Planlanan		Dağıtılan	
Birlik Adı	Miktar (Ton)	Değer (000 TL)	Miktar (Ton)	Değer (000 TL)	
Trakyabirlik	97.420	10.605.392	97.420	10.605.392	
Antbirlik	23.500	3.250.000	13.700	2.105.000	
Tariş-Pamuk	67.000	12.250.000	67.000	12.250.000	
Tariş-İncir	1.650	347.540	1.648	345.000	
Tariş-Zeytinyağı	7.740	1.523.000	7.740	1.523.000	
Tariş-Üzüm	13.000	2.500.000	13.000	2.500.000	
Marmarabirlik	-	-	-	-	
Narənciyəbirlik	-	-	-	-	
Karadenizbirlik	3.811	992.951	3.016	817.358	
Fiskobirlik	-	-	-	-	
Yerfiskobirlik	-	-	-	-	
Çukobirlik	7.600	1.241.180	-	-	
TOPLAM	221.721	32.710.063	202.824	30.145.750	
ZİRAİ İLAC:					
Birlik Adı					
Trakyabirlik	408	2.191.006	408	2.191.006	
Antbirlik	400	4.000.000	126	820.000	
Tariş-Pamuk	200	2.500.000	-	1.250.000	
Tariş-İncir	-	-	-	-	
Tariş-Zeytinyağı	-	-	-	-	
Tariş-Üzüm	-	3.000.000	-	2.600.000	
Marmarabirlik	-	565.200	-	560.200	
Narənciyəbirlik	30	18.000	30	18.000	
Karadenizbirlik	-	30.000	-	30.000	
Fiskobirlik	-	-	-	-	
Yerfiskobirlik	-	-	-	-	
Çukobirlik	415	5.567.594	52	209.304	
TOPLAM	1.453	17.871.800	616	7.678.510	
TOHUM					
Trakyabirlik	2.850	5.197.500	2.850	5.197.500	
Antbirlik	2.000	500.000	1.800	75.885	
Tariş-Pamuk	10.000	1.000.000	9.632	3.200.000	
Tariş-İncir	-	-	-	-	
Tariş-Zeytinyağı	-	-	-	-	
Tariş-Üzüm	-	-	-	-	
Marmarabirlik	-	-	-	-	
Narənciyəbirlik	-	-	-	-	
Karadenizbirlik	-	-	-	-	
Fiskobirlik	651	960.053	629	901.980	
Yerfiskobirlik	241	250.000	75	78.045	
Çukobirlik	1.503	520.000	1.154	399.000	
TOPLAM	17.245	8.427.553	16.140	9.852.410	

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Köy kalkınma kooperatifleri 1163 sayılı kooperatifler kanununa tabiidirler ve bu kanuna göre üst örgütlenmeye gitmişler. 1971 yılında Köy-Koop'u kurmuşlardır. Köy-Koop üretici ortakları için Romanya'dan 1975'de 1000 adet, 1976'da 2250 adet Universal marka traktörü ithal edip çiftçilere dağıtmıştır. Ayrıca yurt dışında temsilcilikler açmış ve Avrupa'daki uluslararası kooperatifler birliğine üye olmuştur. Fakat Köy-Koop'un 12 Eylül 1980'den sonra faaliyetleri durdurulmuş ve tasfiye edilmiştir. Bugün köy kalkınma kooperatiflerinin merkez birliğinin bulunmayışı, ayrıca ilgili olduğu bakanlık (Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı) da gerekli verilerin bulunmaması nedeniyle önemli tarımsal girdilerde dağıtım miktarları elde edilememiştir. Ancak kooperatiflerin tarımsal girdilerdeki payına % 3-5 lik tahmini bir pay eklenerek bu açık giderilmeye çalışılmıştır.

5.4. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri

Pancar ekicilerinin kooperatifler halinde teşkilatlanması, Türkiye Şeker Sanayininin genişletilmesi konusunda alınan kararların uygulama başlangıcı olan 1951 yılına rastlar (Anonymous 1986 a.).

1951 yılında ilk Adapazarı pancar ekicileri istihsal kooperatifi kurulmuş, yine aynı yıl kurulan Eskişehir Amasya, Turhal, 1952 yılında Kütahya, Akşehir - Ilgın, Uşak-Alpullu, Konya, 1953 yılında Kayseri, Burdur, Isparta, Balıkesir - Bursa, Erzurum, Erzincan, 1954 yılında Elazığ, Malatya, 1962 yılında Ankara, 1963 yılında Kastamonu, 1969

yılında Dinar kuruluşları izlemiş, 1972 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu gereğince pancar kooperatiflerinin üst birliği olan PANKOBİRLİK kurulmuştur (Anonymous 1986 a.).

PANKOBİRLİĞİN kurulmasıyla Kooperatifler yeni bir döneme girmişler daha sonra, yeni Şeker Fabrikalarının açılmalarına paralel olarak 1980 yılında Afyon, 1983 yılında Muş, 1984 yılında Bor, 1985 yılında Ağrı, 1986 yılında Elbistan pancar ekicileri ihtisal kooperatifleri kurulmuştur (Anonymous 1986 a.). 1990 yılında Çorum ve Samsun kooperatifleri kurulmuştur. Bu suretle Pankobirliğe bağlı 26 birim kooperatif bulunmaktadır. Ereğli pancar kooperatifide kurulma safhasındadır.

5.4.1. Pancar kooperatifleri ortaklarının ihtiyaçlarının temin ve dağıtımına ilişkin çalışmalar

Ortakların ihtiyacı olan her türlü tohum, tarım alet ve makinelerini, taşıma araçlarını, malzeme, suni gübre, iş ve irat hayvanlarını ve her türlü ihtiyaç maddelerini toptan tedarik ederek ortaklarına peşin veya uygun vadeli taksitlerle satar. Ayrıca ortaklarının Şeker Fabrikalarından alacakları avanslarla ilgili işlemlerde, kredi kuruluşları ve Şekerbank ile yapacakları işlemlerde aracılık yapmaktadır. Ayrıca ortaklarının kullanma alışkanlığı kazanmadığı çeşitli tarım alet ve makinelerinin üzerinde araştırmalar yapmaktadır. Pankobirlik ortaklarına 1987 yılında 15.712.000.000 TL'lik tarım alet ve makinası dağıtımında,

2.375.000.000 ₺'lik zirai mücadele ilacı dağıtımında, 12 milyon ₺'lik suni gübre dağıtımında, 904.772.942 ₺'lik tohum dağıtımında, 2.575.000.000 ₺'lik hayvan yemi dağıtımında bulunmuştur. 1988 yılında ise 16 milyar 842 milyon ₺'lik tarım alet ve makinası dağıtımında, 3 milyar 790 milyon ₺'lik zirai mücadele ilacı dağıtımında, 26 milyon ₺'lik suni gübre dağıtımında, 1 milyar 480 milyon ₺'lik tohum dağıtımında, 2 milyar 575 milyon ₺'lik hayvan yemi dağıtımında bulunmuştur.

5.5. Çay İstihsal ve Satış Kooperatifleri

Çayda kullanılan gübrenin % 90'ı, ilacın ise yaklaşık % 70'i kooperatiflerce dağıtılmaktadır. Çayda fazla bir ilaçlama olmamakta, sadece çay salkım güvesi ve çay filiz güvesi hastalıkları için insektisit kullanılmaktadır. Çayda tarım alet ve makinası olarak da sadece makas kullanılmaktadır (M.K. KAPTANGİL 1988 sözlü görüşme).

Çay istihsal ve satış kooperatifleri'nin çiftçiye dağıtmak üzere Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nden almış oldukları kimyevi gübre miktarları Tablo 5.15 de olduğu gibidir.

Tablo 5.14. Yıllara Göre Pankobirlik Tarafından Temin Edilerek Kooperatiflere
Sevk Edilen Malzemeler

Malzeminin Cins ve Özelliği	1984		1985		1986	
	Miktar (Adet)	Tutar (TL)	Miktar (Adet)	Tutar (TL)	Miktar (Adet)	Tutar (TL)
TOPRAK İŞLEME ARAÇLARI						
Traktör Pullukları	3.696	327.619.000	3.868	456.853.400	3.178	516.007.645
Disk harowlar	371	60.746.000	639	126.290.000	296	68.176.000
Mekanik Skreyper ve tesviye K.	520	30.850.000	507	31.545.000	190	16.900.000
Traktör çapa makinası	144	27.360.000	500	75.672.000	-	-
Hububat mibzeri	168	76.360.000	137	77.423.500	116	86.063.000
Kombi kürümler	737	105.568.400	300	61.618.500	265	63.555.000
Muhtelif tırmık	437	45.206.000	90	787.000	290	49.600.000
Kültivatör	1.995	171.017.600	595	71.736.500	985	118.231.000
Merdane	291	32.085.000	299	50.782.000	238	46.225.000
Ayçiçeği mibzeri	413	59.060.000	182	26.320.000	154	26.536.000
Toprak burgusu	35	2.450.000	31	2.325.000	-	-
El planet çapası	4.100	31.930.000	-	-	3.300	62.183.000
Diğerleri	-	12.230.000	-	73.494.000	-	157.075.000
HASAT VE HARMAN MAKİNALARI						
Pancar hasat makinası	-	-	-	-	-	-
Savurmalı harman makinası	468	243.170.000	68	38.760.000	297	268.410.000
Saman makinası	17	16.800.000	31	36.710.000	127	143.640.000
Çay biçme makinası	676	120.519.750	161	71.363.800	191	142.215.000
Hidrolik ot tırmağı	70	8.400.000	64	9.810.000	314	64.898.000
Traktör yükleyicisi	293	39.910.000	165	21.485.000	120	33.550.000
Orak makinası	416	160.910.000	196	89.797.350	342	221.994.000
Pancar sökme düzeni	1.340	52.817.500	965	39.178.710	-	-
Diğerleri	-	43.155.000	-	10.840.000	-	76.640.000
Diğer Muhtelif Malzeme						
Yabancı ot ilacı	616.724(1)	452.929.420	457.249(1)	456.580.450(1)	751.600	1.081.792.000
Gübre serpmek makinası	1.174	47.680.000	580	33.640.000	750	49.695.000
Muhtelif pülverizatör atomizör	4.632.	301.509.500	3.428	296.818.650	4.889	475.258.800

Kaynak: Pankobirlik 1986 Faaliyet Raporu (1) = kg

Tablo 5.15. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğünden
Kooperatiflerin Almış Oldukları Gübre
Miktarları (kg)

Yıllar	Amonyum Sülfat	Amonyum Nitrat	Kompoze
1980	75.970.712	380.400	-
1981	67.901.200	410.000	9.030.000
1982	36.073.600	435.000	70.000
1983	52.206.100	569.150	11.600.450
1984	64.792.600	896.150	14.303.250
1985	63.070.000	1.189.500	19.026.750
1986	46.533.600	630.750	14.232.500

Kaynak: Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü,
Tarım Dairesi Başkanlığı, Rize

6. ÜLKEMİZDE GÜBRE DAĞITIMINDA YER ALAN TARIMSAL KOOPERATİFLERİN PAYI

6.1. Genel Bilgiler

Gübreleme bitkisel üretimin arttırılmasında yaklaşık % 50'lik bir paya sahip olması bakımından önemlidir (Özbek 1981).

Ülkemizde başlıca azotlu, fosforlu ve potaslı gübreler tüketilmektedir (Tekeli, Ergun 1983). Ülkemizde ilk kez kimyasal gübre ithali 1928 yılında Türkiye Şeker fabrikaları tarafından yapılmış ve gerçek anlamda gübre üretimine ise 1954 yılında Gübre Fabrikaları T.A.Ş.'nin İskenderun'da kurduğu süper fosfat fabrikaları ile başlanmıştır (Anonymous 1987 c.). Ülkemizde çeltik, ayçiçeği, şeker pancarı, pamuk, narınciye ve çay ekim alanlarının % 90'ı gübrelenmekte, buğday, mısır, patates, fındık ve sebze ekim alanları % 60-75 dolayında gübrelenmekte; baklagillerin ve bazı tahılların ise % 50'si gübrelenmektedir (Tekeli, Ergun 1983).

Ülkemizde gübre tüketiminde ulaşılan düzey, tarımda gelişmiş ülkelere göre oldukça gerilerde yer almaktadır. Nitekim hektara gübre kullanımı Hollanda'da 788,8 kg, Fransa'da 311,6 kg. İngiltere'de 374,6 kg. iken ülkemizde 58,1 kg.dır (Anonymous 1987 c.).

Ülkemizde genel olarak gübre'nin üretim, ithal, tüketim miktarları bir fikir vermesi açısından 1980-84 yılları arasında Tablo 6.1'de görüldüğü gibidir.

Ülkemizde 1 Temmuz 1986 tarihine kadar kimyevi gübrelerin yurtiçi ve yurt dışından temini Türkiye Zırai Donatım Kurumu tarafından ve pancar çiftçileri ihtiyaçları için Türkiye Şeker fabrikaları A.Ş. tarafından yapılıp dağıtılmaktaydı. 1986 yılına kadar ülkemizde dağıtılan kimyevi gübrenin yaklaşık % 10'luk bir kısmı Şeker şirketince diğer kısmı da Tarım Kredi Kooperatiflerince Zırai Donatım kurumundan alınıp çiftçiye dağıtılmaktaydı ve bunların ithal etme yetkisi yoktu. 1 Temmuz 1986 tarihinden evvel gübre tedarik ve satışında ekonomi ve kârlılık düşünülmele beraber ülkemizin her tarafında mevsiminde gübre bulundurmamak TZDK'nın görevi idi. 1 Temmuz 1986 tarihinden itibaren ise kimyevi gübre tedarik ve satışı libere edilmiştir (KAÇAR v.d. 1990).

8 Haziran 1986 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 86/10715 sayılı kararname ile 1 Temmuz 1986 tarihinden itibaren Gübre tedarik ve dağıtımı yeni esaslara bağlanmıştır. Bu esaslara göre;

Gübre tedarik ve satışı TZDK, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yanında Tarım Satış Kooperatifleri, Tarım Kredi Kooperatifleri, Türkiye'deki Gübre fabrikaları ve bunların pazarlama şirketleri tarafından yapılmaktadır. Gübre fiyatları kuruluşlarca serbest pazarlıkla tespit edilmekte olup, kimyevi gübre ihracatı da serbest bırakılmıştır. Gübre ithalatında çeşitlerine göre belirlenen fonlar ödenmektedir. Ayrıca gübre tüketimini teşvik amacıyla 1986 yılında 230 milyar TL. 1987 yılında 366 milyar TL. ve 1988 yılında 500 milyar TL. sübvansiyonda bulunulmuştur.

Tablo 6.1. 1980-84 Yılları İtibarıyla Türkiye Gübre
Üretim, İthal Tüketim Miktarları

Yıllar	Gübreinin Cinsi	Stok	Üretim	İthal	Tedarik Toplam	Tüketim
1980	Azotlu(% 21 lik)	722,0	2222,0	2161,7	5155,8	3038,6
	Fosforlu(%171 lik)	223,5	2010,4	2434,1	4668,0	2839,9
	Potaslı(% 50 lik)	16,5	-	115,7	132,3	88,9
	Eşdeğer Toplam	1012,0	4232,4	4711,6	9956,1	5967,4
1981	Azotlu	1950,8	3327,5	851,3	6129,7	3697,1
	Fosforlu	1828,1	3198,8	469,0	5496,0	2913,5
	Potaslı	43,2	-	49,8	93,1	75,3
	Eşdeğer Toplam	3822,2	6526,4	1370,1	11718,8	6686,1
1982	Azotlu	2052,3	3288,8	463,6	5804,7	4034,5
	Fosforlu	2582,4	2549,1	-	5131,5	3350,7
	Potaslı	17,8	33,1	40,0	90,9	66,6
	Eşdeğer Toplam	4652,5	5871,0	503,6	11027,2	7451,9
1983	Azotlu	1660,9	3581,2	1137,7	6379,8	4718,1
	Fosforlu	1107,2	3457,0	405,0	4969,2	3635,2
	Potaslı	22,5	37,0	7,0	66,5	49,1
	Eşdeğer Toplam	2790,6	7075,2	1549,7	11415,5	8402,4
1984	Azotlu	1456,2	3748,4	982,7	6187,3	4754,2
	Fosforlu	1089,7	3722,1	397,2	5209,0	3380,8
	Potaslı	17,7	52,1	10,0	79,8	62,8
	Eşdeğer Toplam	2563,6	7522,6	11389,9	11476,1	8197,8

Kaynak: T.O.K.B. dosyaları

Türkiye çapında genelde satılan, dağıtımı yapılan gübreler azotlu, fosforlu ve potaslı gübreler olarak ayrıma tabii tutuluyor. Ülkemiz toprakları potasyumca zengin olduğundan potasyum klorür pek satılmamaktadır. Potasyum sülfat gübresinin ise genelde Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ince dağıtımı yapılmaktadır.

6.2. Türkiye'de Gübre Dağıtımında Yer Alan Kuruluşlar

Ülkemizde gübre dağıtımında yer alan başlıca kuruluşlar; Tarım Kredi Kooperatifleri, Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifler Birliği, Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri, Tariş, Çukobirlik, Antbirlik, Türkiye Zırai Donatım Kurumu ve bunların yanında özellikle son yıllarda çeşitli gübre fabrikaları yer almaktadır.

6.3. Gübre Dağıtımında Yer Alan Kooperatiflerin Payının Hesaplanması

Ülkemizde toplam gübre dağıtımında yer alan kuruluşlar içerisinde tarımsal kooperatiflerin paylarını belirlerken, öncelikle ülkemizde toplam gübre dağıtımı eşdeğer toplam cinsinden belirlendi. Eşdeğer toplam derken % 21 N, % 17 P_2O_5 ve % 50 K_2O şeklindeki gübreleri saf N, saf fosfor ve saf potas cinsine çevrilerek ona göre miktarlar belirlendi.

Yalnız Türkiye'de gübre dağıtım ve kullanımında kooperatiflerin payı oran olarak bulunacağından bir kaç yıllık veriler ele alındı. Bu veriler daha çok son yıllara

aittir ve bulunabildiği elde edilebildiği kadarıyla çalışmalar yapıldı.

Gübrede ülkemizde 1983 yılından itibaren toplam gübre dağıtımı ve bu gübre dağıtımında yer alan kuruluşlar içerisinde tarımsal kooperatiflerin dağıtımdaki payları belirlendi.

Örneğin 1983 yılında toplam olarak 4.201.247 ton gübre dağıtımı yapılmış bu dağıtımda tarımsal kooperatif olarak Tarım Kredi Kooperatifleri, Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri, Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri, Tarış, Çukobirlik, Antbirlik ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler yer almıştır. Bu kooperatifler toplam olarak 1983 yılında 2.191.373 ton, gübre dağıtımında bulunmuşlardır. Yine bu kooperatiflerin gübre dağıtım miktarları- başlangıçta "Türkiye'de tarımsal girdi dağıtımında yer alan önemli kooperatifler" başlığı altında incelenen bölümden, bu kooperatiflerin tarımsal girdi satışlarının verildiği kısımdan elde edildi. Toplam gübre dağıtımını 100 kabul edip kooperatiflerin dağıttığı gübre miktarı oran olarak elde edildiğinde, 1983 yılında Türkiye toplam gübre dağıtımının % 52,16'sını tarımsal kooperatiflerin dağıttığı ortaya çıkmış oldu.

Yine aynı yolla 1984, 1985, 1986, 1987 ve 1988 yılları için tarımsal kooperatiflerin gübre dağıtımındaki payları bulundu.

1984 yılında eşdeğer toplam cinsinden toplam gübre dağıtımı ve tarımsal kooperatiflerin payı Tablo 6.2' de görüldüğü gibidir.

Tablo 6.2. 1984 Yılı Gübre Dağıtım Miktarları ve Kooperatiflerin Payı

Gübre Cinsi	Toplam Gübre Dağıtım (Ton)	Tarımsal Koop. lerin Gübre Dağıtımı (Ton)	Kooperatif-lerin Dağıtımındaki Payı (%)
% 21 N Azotlu	4.365.374	2.002.080	45,86
% 17 P ₂ O ₅ Fosforlu	3.004.793	1.481.078	49,29
% 50 K ₂ O Potaslı	51.076	33.049	64,70
Eşdeğer Toplam	7.421.243	3.516.207	47,38

Kaynak: TOKB ve Çeşitli Tarım Kooperatiflerinin verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

1984 yılında eşdeğer toplam olarak 7.421.243 ton gübre dağıtılmış. Bu dağıtımda yine kooperatif olarak TKK, Yağlı Tohumlar TSK, Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri, Tariş, Çukobirlik, Antbirlik ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler toplam olarak 3.516.207 ton dağıtımda bulunmuş ve oran olarak 1984 yılında toplam gübre dağıtımında kooperatifler % 47,38 lik bir pay almışlardır.

1985 yılında ise toplam olarak 3.540.842 ton gübre dağıtılmış, 1985 yılında da eşdeğer toplam cinsinden toplam gübre dağıtımı ve tarımsal kooperatiflerin payı Tablo 6.3'de görüldüğü gibidir.

Tablo 6.3. 1985 Yılı Gübre Dağıtım Miktarları ve Kooperatiflerin Payı

Gübre Cinsi	Toplam Gübre Dağıtımı (Ton)	Tarımsal Koop. Gübre Dağıtımı (Ton)	Kooperatiflerin Dağıtımdaki Payı (%)
% 21 N Azotlu	3.888.415	1.712.129	44,03
% 17 P ₂ O ₅ Fosforlu	2.404.721	1.132.000	47,07
% 50 K ₂ O Potaslı	47.768	26.868	56,24
Eşdeğer Toplam	6.340.904	2.843.112	44,83

Kaynak: TOKB ve Çeşitli Tarım Kooperatiflerinin Verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

1985 yılında eşdeğer toplam olarak 6.340.904 ton gübre dağıtılmış. Kooperatiflerden ise TKK, Yağlı Tohumlar TSK, Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri, Tariş, Çukobirlik, Antbirlik ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler toplam 2.843.112 ton dağıtımda bulunmuş ve oran olarak 1985 yılında toplam gübre dağıtımında kooperatifler % 44,83 lük bir pay almışlardır.

1986 yılında toplam gübre dağıtımı 7.690.539 ton olmuş. Kooperatifler ise 2.982.028 ton gübre dağıtımında bulunmuş. Bu oran olarak toplam gübre dağıtımının % 38,77 sini oluşturmaktadır.

1987 yılında ise toplam kimyevi gübre tüketimi 4.862.392 ton olarak gerçekleşmiştir. 1987 yılında eşdeğer toplam cinsinden toplam gübre dağıtımı ve tarımsal kooperatiflerin payı Tablo 6.4'de gösterilmiştir.

Tablo 6.4. 1987 Yılı Gübre Dağıtım Miktarları ve Kooperatiflerin Payı

Gübre Cinsi	Toplam Gübre Dağıtımı (Ton)	Tarımsal Koop. Gübre Dağıtımı (Ton)	Koop.lerin Dağıtımdaki Payı (%)
% 21 N Azotlu	5.435.750	1.770.646	32,57
% 17 P ₂ O ₅ Fosforlu	3.440.125	1.305.233	37,94
% 50 K ₂ O Potaslı	101.460	22.271	22,41
Eşdeğer Toplam	8.977.335	3.098.151	34,51

Kaynak: TOKB ve Çeşitli Tarım Kooperatiflerinin verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

1987 yılında eşdeğer toplam olarak 8.977.335 ton gübre dağıtılmış. Bu dağıtımda tarımsal kooperatif olarak T.K.K. Karedenizbirlik, Çukobirlik, Trakyabirlik, Tariş, Antbirlik, Antalyabirlik yer almıştır ve 3.098.151 ton dağıtımda bulunmuştur. Bu oran olarak % 34,51 dir.

1988 yılında ise elde edebildiğimiz kadarıyla Nisan ayına kadar kümülatif kimyevi gübre tüketimi 2.233.570 ton olarak gerçekleşmiş. 1988 yılı Nisan ayına kadar eşdeğer toplam cinsinden toplam gübre dağıtımı ve tarımsal kooperatiflerin payı Tablo 6.5'de gösterilmiştir.

Tablo 6.5. 1988 Yılı Nisan Ayına Kadar Gübre Dağıtım Miktarları ve Kooperatiflerin Payı

Gübre Cinsi	Toplam Gübre Dağıtımı (Ton)	Tarımsal Koop. Gübre Dağıtımı (Ton)	Kooperatiflerin Dağıtımdaki Payı (%)
% 21 N Azotlu	2.726.492	1.115.938	40,92
% 17 P ₂ O ₅ Fosforlu	811.677	322.704	39,75
% 50 K ₂ O Potaslı	49.314	19.256	39,04
Eşdeğer Toplam	3.587.482	1.157.896	32,27

Kaynak: TOKB ve Çeşitli Tarım Kooperatiflerinin verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

1988 yılı nisan ayına kadar eşdeğer toplam olarak 3.587.482 ton gübre dağıtılmış bunun 1.157.896'ini tarımsal kooperatifler dağıtmış buda oran olarak % 32,27' dir.

Kısacası 1983-88 yılları arasında tarımsal kooperatiflerin toplam gübre dağıtımındaki payı oran olarak % 32 ile % 52 arasında değişiklik göstermektedir. Ortalama bir oran vermek istersek tarımsal kooperatifler gübre dağıtımında ülkemizde % 41'lik bir paya sahiptir diyebiliriz.

7. ÜLKEMİZDE TARIM ALET VE MAKİNALARI DAĞITIMINDA YER ALAN TARIMSAL KOOPERATİFLERİN PAYI

7.1. Genel Bilgiler

Tarım alet ve makinaları kullanımı tarımda teknolojinin gelişmesini simgelemesi ve de gelişmişliğin önemli araçlarından olması nedeniyle tarımda önemini korumaktadır.

Bugün ülkelerin tarımsal mekanizasyon seviyelerinin karşılaştırılmasında genelde hektara beygir gücü gözönüne alınmaktadır. Türk çiftçisi de tarımda makinalaşmanın yararlarını çok iyi bilmektedir. Birim alana düşen 1,44 BG/ha, traktör talebindeki gelişmelerde çiftçimizin ekonomik imkânları ölçüsünde tarımda makinalaşmaya önem verdiğini göstermektedir. Nitekim ülkemizde 1960 yılında hektara beygir gücü 0,05 iken 1987 yılı verilerine göre bu sayı 1,44 BG/ha'a ulaşmıştır (Anonymous 1987 d.).

Ancak ulaşılan bu seviye 0,56 BG/ha olan dünya ortalamasının üstünde bulunmasına rağmen, tarımda gelişmiş ülkelerin gerisinde yer almaktadır. Şöyleki 1985 yılı verilerine göre; işlenen tarla alanında B.Almanya'da 6,60 BG/ha, Batı Avrupa'da 3,23 BG/ha, Japonya'da 2,82 BG/ha'dır (Anonymous 1987 d.).

Traktör başına düşen alan şeklinde bir değerlendirme yaparsak, traktör sayısının yıllara göre sürekli artış göstermesi birim traktör başına düşen alanı sürekli azaltmaktadır. Traktörün ekonomik olarak, yıllık iş kapasitesi

240-360 ha. olarak belirlenmektedir. 1965 yılında, ülkemizde traktör başına 431 ha alan düşmektedir. Bu alan birimi traktör kapasitesinin çok üzerindedir. 1975 yılındaki traktör sayısı, toplam işlenen alan için hemen hemen yeterlidir. 1980 yılında ise, mevcut traktör sayısı ekonomik değerin üzerine çıkmış ve birim traktör iş kapasitesi düşmüştür (Tekeli, Ergun 1983).

Tablo 7.1. Yıllara Göre Traktör Başına Düşen Alanlar

Yıllar	Toplam İşlenen Alan (1000 Ha)	Traktör Sayısı (Adet)	Traktör Başına Düşen Alan (Ha)
1965	23.556	54.668	431
1970	24.296	105.865	230
1975	24.407	243.066	100
1980	24.567	436.369	56

Kaynak: DİE Tarımsal Yapı ve Üretimlerden Hesaplanmıştır.

7.2. Türkiye'de Traktör Üretiminde Yer Alan Kuruluşlar

Ülkemizde traktör üretimi ilk defa 1955 yılında Türk Traktör Fabrikasında Minneapolis moline traktörlerinin montajı şeklinde başlamıştır (Anonymous, 1988 e.). Daha sonra 1961 yılında TZDK Fordson, 1962 yılında UZEL Massey Ferguson, 1965 yılında MKE Honomog, 1966 yılında BMC, 1968 yılında TEO international, 1972 yılında Pancar Motor, 1975 yılında TKK Fidan, 1979 yılında Burtrak İşbora,

1980 yılında ILTOR Artiglioe veltema Ford, 1981 yılında Çumitaş John Deere traktörlerini üretmeye başlamışlardır. Bu kuruluşlardan MKE, Pancar Motor ve TKK üretimi bırakmışlar, TOE yeni teknoloji ve modellerle çalışmaya başlamış, TOMOSAN motor üretimini FIAT traktör ve kamyonetleri için yapmaktadır (Zeren, Işık 1990). Günümüzde başlıca traktör üreten firmalar ise Çukurova Makina İmalat ve Ticaret A.Ş. (ÇUMİTAŞ), HEMA Traktör sanayi ve ticaret A.Ş., (ILTOR) ilkin tarım ve ormancılık makinaları sanayi ve ticaret A.Ş., Türk Otomotiv Endüstrileri A.Ş. (TOE), Türk Traktör ve Ziraat Makinaları A.Ş., Türkiye Ziraat Donatım Kurumu, Uzel Makina Sanayi A.Ş., Türk Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş. (TOMOSAN)'dır (Anonymous 1988 e.).

Bu firma ve kuruluşların yıllara göre traktör üretimi Tablo 7.2'deki gibidir.

Traktör ve tarım makinalarının çiftçiye satışında devletin kredi kuruluşu T.C.Ziraat Bankası ve aşağıda sıraladığımız bazı kooperatifler yer almaktadır.

- Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
- Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK)
- Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifler Birliği (TRAKYABİRLİK)
- Karadeniz yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifler Birliği (KARADENİZBİRLİK)

Yine bunlardan ayrı olarak diğer kooperatiflerde vardır (Anonymous 1988 f.).

Tablo 7.2. Firma ve Kuruluşların Yıllara Göre Traktör Üretimi

Firmalar	Y ı l l a r					
	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Türk Traktör	16.017	18.600	18.313	13.019	9.390	12.002
Uzel	7.512	5.520	13.904	15.544	12.972	18.564
ZZDK	4.480	5.219	4.557	4.100	3.884	4.576
TOE	975	603	121	44	-	-
BMC	680	282	641	463	254	-
ÇUMİTAŞ	1.339	4.189	956	661	327	113
BURTRAK	2.112	3.213	3.368	384	-	-
HEMA	2.000	3.355	4.035	2.600	675	12
TOMOSAN	-	-	173	73	32	112
İLTOR	601	826	965	748	560	531

Kaynak: TARMAK'dan edinilen bilgiler

Bu kuruluşlardan T.C. Ziraat Bankası tarım makinalarının çiftçiye satışında doğrudan devlet kredilerini kullandırmakta, kooperatifler ise devlet kredileri yanında öz kaynaklarının da kredilendirmekte kullandırmaktadırlar.

Tarım makinalarının imalatçıları tescilli bir marka altında ve Türk tarımına uygun üretim yaptığını Üniversitelerden belgelendirerek satışta bulunmaktadır. Bu zorunluluğu T.C.Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği şart koşmaktadır. Ziraat Bankası imalatçı ile bir anlaşma yaparak, çiftçinin kendi seçtiği firmanın mamulünü KDV'li fiyatı üzerinden % 25 peşinat ödeyerek, kalan borcu 3 yıl vadeli olmak üzere belli sınırlarda kredi vermektedir. Ayrıca çiftçi TCZB'den gübre, tohumluk, ilaç ve yem kredileri de almaktadır (Anonymous 1988 f.).

Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği de imalatçı, ile bir satıcılık sözleşmesi yapmaktadır. Kooperatifler bu sözleşme uyarınca üyelerinin ekipman siparişlerini bölge birliklerine aktarmakta, bölge birlikleri firmaya sipariş vermektedirler. Sipariş alan imalatçı mamulü istek yapan kooperatife teslim etmekte, kooperatif üyesini çağırıp gerekli borçlandırma işlemini yaparak yöresindeki Ziraat Bankası şubelerine ileterek mal bedelinin imalatçı firma hesabına çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu satış biçiminde kooperatif sipariş kabul etme sırasında, üyesinden mal bedelinin % 20' i peşinat ile % 12 KDV'yi avans olarak almakta, satış işlemini yaptıktan sonra imalatçıdan mal

bedelinin % 10'u oranında hizmet komisyonu almaktadır.

Pankobirlik ise yılda iki defa ihale açmak suretiyle makina almakta ve evvelce ihtiyaç tesbiti yaptığı kooperatiflere sevkini yapmaktadır. İhaleye katılan firma sayısı birden fazla olduğu için teklif veren firmaları ayrıca komisyon huzurunda pazarlığa çağırmakta ve teklif fiyatlarını daha da aşağıya çekmektedir.

Diğer kuruluşlarda kendi mevzuatlarına göre ya karşılıklı anlaşma, ya da pazarlık suretiyle üyelerine mal tedarik etmektedirler (Anonymous 1988 f.).

7.3. Tarım Alet ve Makinaları Dağıtımında Kooperatiflerin Payının Hesaplanması

Tarım Alet ve makinalara dağıtım ve kullanımında tarımsal kooperatiflerin payını hesaplarken öncelikle Türkiye'de tarım iş makinalarının üretim miktarları elde edilen dökümanlardan yada kuruluşlar ve kooperatiflerle yapılan görüşmeler yardımıyla bulundu ve bu tarım alet ve makinaları belli gruplar halinde sınıflandırıldı. Bu sınıflar traktör, toplam pulluk, tırmık, kültivatör ve diskarow, ekim-dikim makinası, treyler üretimi, zirai mücadele alet üretimi, harman makinası ve selektör üretimi ve diğerleri gibi gruplardır. 1983 ve 1987 yıllarında tarım iş makinaları üretim miktarları tablo halinde belirtildi. Ayrıca aynı yıllar itibarıyla tarım alet ve makinalarının ihracat ve ithalat miktarları da tablo halinde verildi.

Öncelikle toplam olarak Türkiye tarım iş makinaları üretimini ele alırsak Tablo 7.3'deki gibidir.

Tablo 7.3. Türkiye Tarım İş Makinaları Üretimi

Alet ve Makinalar	1983	1984	1985	1986	1987
Traktör	41.799	46.782	37.630	28.053	35.995
Toplam Pulluk	48.550	52.852	40.870	43.113	45.990
Tırmık Kültivatör ve Diskarow	32.652	32.697	21.833	25.729	24.319
Ekim-Dikim Makinası	8.847	11.479	10.491	11.790	11.572
Treyler Üretimi	-	-	-	-	-
Zırai Mücadele Alet Üretimi	-	-	-	-	-
Harman Makinası ve Selektör Üretimi	48.547	56.739	42.992	47.275	53.333
Diğerleri	13.859	118.449	10.886	14.814	18.246

Kaynak: TARMAK (Tarım Makinaları İmalatçılar Birliği'nden) elde edilen dökümanlar.

Ayrıca bilgi vermesi açısından tarım alet ve makinalarının ihracat ithalat rakamları Tablo 7.4'de olduğu gibidir.

Daha sonra tarım alet ve makinaları dağıtımında yer alan önemli kuruluşların (TZDK, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. gibi) ve yine tarım alet ve makinaları dağıtımında yer alan önemli kooperatiflerin (Tarım Kredi Kooperatifleri, Pankobirlik v.b.) aynı sınıflandırmaya tabii tutarak dağıtım miktarları yıllar itibarıyla belirlendi.

Bu belirlemeleri "Türkiye'de tarımsal girdi dağıtımında yer alan önemli kooperatifler" başlığı altında incelenen bölümde, bu kooperatiflerin tarımsal girdi satışlarının verildiği kısımdan ve ayrıca kuruluşların dağıtımına ise daha önce bu kuruluşlardan elde edilen dökümanlardan belirlendi.

TKK, PANKOBİRLİK, TZDK ve T.Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin tarım alet ve makina dağıtım miktarları Tablo 7.5, 7.6, 7.7, 7.8'de verilmektedir.

TZDK'nın 9 tane tarım alet ve makina üretim fabrikası vardır. Fabrikalar son 5 yılın satış ortalamasına göre üretim yapmaktadır.

Adapazarı müessesesi, Steyr ve Başak traktörleri ve ekipmanlarını üretir. Bu müessesede en fazla üretim yapılır (0 yüzden müessese denmiş) Erzurum işletmesi, Şanlıurfa işletmesi, Kırklareli işletmesi, Ankara işletmesi, Adana işletmesi, İzmir işletmesi, Manisa işletmesi (Toz kökürt imal eder) (Toz kökürt: ilaçlamaya hazır halde kökürt anlamındadır). TZDK'de satışlar üretimin yaklaşık % 85-90'ı civarındadır.

Tablo 7.4. Yıllara Göre Tarım Alet ve Makinalarının
İthalat ve İhracat Miktarları

Traktör		Adet		Parka Giren Yurtiçi Tüketim	Park Sayısı	
Yıllar	Üretim	İthalat	İhracat		DİE	Araş- tırma
1983	41.799	28	6.968	34.859	513.516	458.666
1984	46.782	412	1.651	45.543	556.230	478.105
1985	37.630	552	3.679	34.503	583.974	474.901
1986	28.053	514	48	28.559	612.731	473.418
1987	35.895	347	73	36.259	487.482	457.528

Kaynak: Tarım Makinaları İmalatçılar Birliği'nden elde edilen dökümanlar

İthalat Adedi		Traktör Pulluğu	Kültivatör	Diskli Tırmık	Hububat Mibzeri	Üniversal Mibzer	Gübre Serpme Makinası	Çayır Makinası	Biçer Döver
Yıllar	Traktör								
1980	2.535	4.850	41	41	25	117	47	336	147
1981	248	-	-	-	-	-	-	-	-
1982	19	1	-	24	16	1	-	252	15
1983	12	2	1	-	4	8	1	2	21
1984	163	-	-	-	-	-	-	-	-
1985	219	665	638	-	17	71	5	362	14

İhracat Adedi
Yıllar

1981	86	15.590	772	1	-	635	989	631	1
1982	3.182	3.175	745	5	40	727	170	591	-
1983	7.008	18.083	280	3525	88	2903	177	4093	-
1984	1.651	23.624	446	5	19	128	756	183	-
1985	3.679	5.037	1194	2	603	200	722	236	1
1986	481	-	-	-	-	-	-	-	-
1987	58	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Tarım Makinaları İmalatçılar Birliği'nden elde edilen dökümanlar.

Tablo 7.5. 1980-87 Tarım Kredi Kooperatifleri'nin Tarım Araçları
Fabrikasında Üretilen Tarımsal Araç-Gereç Satış Miktarları

Mamulün Cinsi	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1987
Traktör	(1) 238	73	1.400	(2)2.534	2.349	(3) 894	1.252
Toplam Pulluk	288	91	193	30	49	-	16.876 (4)
Tırmık, Kültivatör, Diskarow	113	36	114	12	9	-	5.930
Ekim-Dikim Makinası	-	-	-	-	-	-	7.863
Zırai mücadele aletleri	(6) 75	(6) 25	58	(7)79.534	79.946(7)	89.133(7)	-
Harman Makinası ve Selektör	-	-	-	132.552 (7)	136.624 (7)	136.357 (7)	116.308
Diğerleri	553	134	1.085	243.252 (8)	253.428 (8)	264.586 (8)	1.358.280

1- Sadece Fidan traktörü	7- Atomizör
2-Hepsi	8- Harman, Biçer döver, selektör
3- Sadece fidan traktörü eksik	9- Motopomp
4- Toprak işleme	
5- Tohum yatağı hazırlama	
6- Pülverizatör	

Kaynak: TKK 1980,84,1986, 1987 Faaliyet Raporları.

Tablo 7.6. 1984-1985-1986 Faaliyet Yıllarında Pankobirlik Tarafından Kooperatiflere Sevki Edilen Malzemeler

Malzemenin Cins ve Özelliği	Yıllar (Adet)		
	1984	1985	1986
Traktör (MF)	-	-	133
Toplam Pulluk	3.766	3.932	3.492
Tırmık, Kültivatör ve Dışkarow	3.614	2.130	1.999
Ekim-Dikim makinası	1.318	619	535
Zirai mücadele alet üretimi	4.632	3.428	4.889
Harman Makinası ve Selektör Üretimi	4.091	2.001	1.707
Diğerleri	4.572	696	3.420

Kaynak: PANKOBİRLİK ve Pancar Kooperatifleri Uzun Yıllar İstatistik Değerleri.

Tablo 7.7. TZDK Tarım Alet ve Makina Satışları

	1983	1984	1985	1986	1987	1988 (2)
Traktör Üretim	4.701 ad.	4.182 ad.	4.167	3.884	4.786	2.832
Satış	5.219 (1)	4.557	4.100	3.888	4.576	1.718
Toplam Pulluk Üretimi	223	2.660	2.835	470	476	365
Tırmık Kültivatör, Diskharow	4.067	2.515	1.537	3.100	1.300	255
Ekim-Dikim Mak. Üretim	130	330	280	352	586	220
Treyler Üretim	2.800	2.940	3.050	4.000	2.075	1.960
Zirai Mücadel Alet Üretim	325	140	50	340	3	99
Harman Mak. ve Selektör Üretim	130	410	400	157	275	88
Diğerleri	6.149	6.209	3.981	3.697	12.499	-

Kaynak: TZDK'dan edinilen bilgiler

(1) Stok nedeniyle fazla
(2) 18 Eylül'e kadar

Tablo 7.8. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Tarafından
Dağıtılan Tarım Alet ve Makinaları
(Kooperatifler kanalı ile)

Malzemenin Cins ve Özelliği	Yıllar (Adet)			
	1983	1985	1986	1987
Traktör	349	66	319	430
Toplam Pulluk	2.458	2.748	4.166	5.008
Tırmık Kültivatör, Diskarow	2.319	1.993	2.467	2.329
Ekim Dikim Makinası	874	1.026	1.008	948
Zirai Mücadele Alet Üretimi	1.916	1.820	1.464	1.038
Harman Makinası, Selektör	1.923	1.394	1.538	1.736
Diğerleri	15.350	11.372	30.388	11.951

Kaynak: T.Şeker Fab. A.Ş.den alınan bilgiler

En sonunda elde edebildiğimiz Üç yıl için (1983-1984-1985) kamu kesiminin, özel kesimin ve kooperatif kesimin traktör, toplam pulluk, tırmık, kültivatör ve diskarow, ekim - dikim makinası, harman makinası ve selektör üretimi şeklinde sınıflandırdığımız tarım alet ve makinaları dağıtımında dağıtım miktarları ve payları Tablo 7.9'da görüldüğü gibidir.

Tablo'dan elde edilen sonuca göre 1983-85 yıllarında kooperatifler başlıca tarım alet ve makinaları dağıtımında, traktör'de % 7,1 - % 2,5, toplam pulluk dağıtımında % 6,2 - % 9,4, tırmık, kültivatör ve diskarow da % 6,5 - % 12,2 ve Ekim-dikim makinasında % 5,9 - 11,4 arasında pay almıştır. Yani tarım alet ve makinaları dağıtımında kooperatifler % 2,5 ile % 12,2 arasında bir pay almıştır. Eğer ortalama olarak kooperatiflerin belirttiğimiz yıllarda tarım alet ve makina dağıtımında payını ele alırsak yaklaşık % 10 civarındadır. Araştırmamızın sonucuna göre tarım alet ve makinaları dağıtımında özel sektör % 71 ile % 88 lik paylar arasında oranlarla en fazla pay sahibidir. Tarımsal kooperatifler ise % 10'luk paya sahiptir.

Tablo 7.9. 1983-84-85 Yıllarında Tarım Alet Makinalarının Dağıtımında Yer Alan Kuruluşların Payı

Makinanın Cinsi	1983			1984			1985		
	Kamu	Özel	Koop.	Kamu	Özel	Koop.	Kamu	Özel	Koop.
Traktör	Adet 5.568	33.260	2.971	4.557	39.605	2.620	4.166	32.489	965
	% 13,32	71	7,1	9,7	84	5,6	11	86	2,5
Toplam	Adet 2.681	42.812	3.057	2.660	46.447	3.745	5.583	31.419	3.868
ulluk	% 5,5	88	6,2	5	87	7	13,6	76,8	9,4
Tırmık Kül-	Adet 6.386	24.111	2.155	2.515	26.179	4.003	3.530	16.680	1.623
tivator ve	% 19,5	73,8	6,5	7,6	80	12,2	16,1	76	7,4
Diskarow									
Ekim-Dikim	Adet 1.004	6.986	857	330	9.831	1.318	1.306	8.566	619
Makinası	% 11,34	78,9	9,6	2,8	85	11,4	12,4	81	5,9

Çaynak: TARMAK, TKK Merkez Birliği, PANKOBİRLİK, TZDK, T.Şeker Fab. A.Ş. dosyaları taranarak araştırımcı tarafından hesaplanmıştır.

8. ÜLKEMİZDE TOHURLUK DAĞITIMINDA YER ALAN TARIMSAL KOOPERATİFLERİN PAYI

8.1. Genel Bilgiler

İyi nitelikli ve üstün verimli tohum kullanımı, verimde % 20-25 oranında bir artış meydana getirmektedir.

Ülkemizde yüksek verimli tohumluk kullanımı konusunda önemli ilerlemeler olmuştur. Yüksek verimli tohumluk ihtiyacının ithal yoluyla karşılanması serbest bırakılmış, nitelikli tohumlukların ülkemizde yetiştirilebilmesi için yabancı kuruluşlarla işbirliğine izin verilmiştir. Bunlar devletin Tohumculuğun teşviki hakkında 85/10151 sayılı 19.12.1985 tarihli kararı, 48/8231 sayılı ve 8.7.1984 tarihli tohumluk ithaline ait kararları gibi kararlar ile geliştirilmiştir. Çiftçimiz iyi vasıflı tohumluk kullanmanın yararını kavramıştır. Ancak kaliteli tohumluk üretim ve tüketim miktarları ise halen ülkemiz ihtiyacının altındadır.

Ülkemizde 1985 yılına göre 1986 yılında buğday, arpa, çeltik, mısır, patates, pamuk, sebze, nohut, mercimek tohumluklarında % 5,4 ile % 188,7 oranında artış olmuştur (Anonymous, 1987 c.).

Tohumluklarda en yüksek üretim artışı mercimek tohumluğu üretiminde olmuş, onu sırasıyla mısır, patates, sebze, buğday ve diğer tohumluklar izlemiştir.

En az artış ise % 5,4 ile şekerpancarı tohumu üretiminde görülmüştür. Bununla birlikte ayçiçeği tohumluğu

retiminde, vnimik çeşidinde % 19, hibrit çeşitlerde % 10,3, soya fasulyesinde % 18,1, tütünde % 33,3 ve yem bitkilerinde % 27,2 azalma görülmektedir.

Ülkemizde üretilen tohumlukların miktarlarındaki artışlara karşılık, çiftçilere dağıtım miktarlarında beklenen gelişmeler elde edilememekte, 1986 yılında 249.345 ton olan buğday tohumluğunun % 64,9'u olan 161.812 ton buğday tohumluğu çiftçilere dağıtılabilmitir (Anonymous 1987 c.).

Tohumluk temin ve üretim programları bir yıl önce- den Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının koordinat- lğnde ülkemizde tohumluk üretiminde görev alan tüm özel ve kamu kuruluşlarının iştirak ettiği toplantılarda belirlenmektedir (Gençtan. v.d. 1990).

Aynı toplantılarda gerek kamu ve gerekse özel kuruluşlar tarafından 1 yıl önce programlanarak o yıl üretilmiş bulunan tohumluk miktarları çeşitler üzerinden tes- pit edilmektedir. Herhangi bir sebepten dolayı ihtiya- ca yetecek miktarda tohumluk üretiminin gereklememi ol- ması durumunda, öncelikle özel tohumculuk kuruluşlarına Bakanlıkça tohumluk ithali müsaadesi verilmektedir. Buna rağmen tohumluk ihtiyaı karılanamıyorsa kamu kurulu- ları tarafından eksik olan miktarlar kadar tohumluk ithal edilmek suretiyle programlanmış bulunan tohumlukların te- mini sağlanmaktadır.

Ülkemizde tohumluk üretiminde TİGEM öncelikle Türkiye'de ekim alanı çok geniş olan ve tohumluk ihtiyacı diğer ürünlere göre çok fazla olan tahıl tohumluklarını üretmekte olduğundan, toplam tohumluk üretimindeki payı % 81,4'e ulaşmaktadır (Harmanşah 1987). Üte yandan toplam tohumluk üretimindeki payı % 6,0 olarak görülen özel tohumculuk kuruluşları ise başta sebze tohumluğu olmak üzere hibrit mısır ve hibrit ayçiçeği tohumluğu üretiminde ağırlıklı yer almaktadırlar (Harmanşah 1987).

Ayrıca bir de kamu kuruluşları tarafından bazı tohumlukların üretiminde, önder çiftçilerle işbirliği yapılarak "sözleşmeli tohumluk üretimi" uygulanmaktadır. Şartları sözleşmeli üretime uygun olan çiftçiler seçilerek orijinal veya anaç sınıfında tohumluk verilmekte, çiftçi tarlasında üretimi gerçekleştirilen tohumluk olabilecek mahsul çiftçiden satın alınarak manipulasyonu ve sertifikasyonu yapıldıktan sonra tekrar tohumluk olarak çiftçilere dağıtılmaktadır.

Öesela Zirai Donatım Kurumu soya ve çeltik, Tarım Kredi Kooperatifleri patates, Trakyabirlik ayçiçeği, Tarris, Çukobirlik, Antbirlik pamuk tohumluğu, Yarfiskobirlik yarfıstığı tohumluğu üretimlerini sözleşmeli üretim yoluyla gerçekleştirmektedir. TİGEM'de buğday, arpa, soya ve çeltik tohumluklarının bir bölümünü "sözleşmeli tohumluk üretimi" yoluyla karşılamıştır.

Çiftçilerle yapılan sözleşmeli üretimin amaçları ise şöyle özetlenebilir. Tohumluk açığını kapatmak, yerli

ve yabancı kaynaklardan sağlanan geliştirilmiş çeşitlerin çiftçilere süratle intikalini sağlamak, girdi kullanımı ve tohumluk üretim teknolojisini çiftçilere benimsetmek, verim artışı sağlamaktır (Harmanşah 1987).

8.2. Türkiye'de Tohumlukların Dağıtımında Yer Alan Kuruluşlar

Yüksek verimli tohumlukların yaygın bir şekilde kullanımının sağlanması amacıyla, tohumlukların dağıtımı ve pazarlanması son yıllara kadar hemen hemen tüm tohumluk türlerinde kamu kuruluşları tarafından yapılmaktaydı.

Ancak son yıllarda özel tohumculuk kuruluşlarının gerek tohumluk üretiminde gerekse dağıtım ve pazarlama konularında alt yapısını (kurutma, selektörleme, ilaçlama, ambalajlama ve depolama tesisleri gibi) kurmuş olması nedeniyle başta sebze tohumlukları olmak üzere, hibrit mısır ve diğer tohumluklarda her kuruluş kendi temin ettiği tohumluğun dağıtım ve pazarlanmasını kendisi yapmaktadır. Ancak buğday, arpa, çeltik, patates, pamuk ve yem bitkileri tohumluklarının dağıtımı ve pazarlaması kamu ve kooperatif kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Tablo 8.1'de tohumluk dağıtım ve pazarlanmasında görevli kamu kuruluşları ve kooperatif kuruluşlar görülmektedir.

Tablo'da görüleceği üzere kooperatif ve kamu kuruluşları belli tohumluk türlerinin dağıtım ve pazarlamasında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tablo 8.1. Tohumluk Temini ve Dağıtımı ile İlgili
Kooperatif ve Kamu Kuruluşlar ve Ağırlıklı
Olarak Dağıttıkları Tohumluk Türleri

Kuruluşun Adı	Temin ve Dağıtımını Yaptığı Tohumluk
Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü	Buğday, arpa, soya, mısır, sebze, yem bitkileri, fidan, pamuk
T.Zirai Donatım Kurumu Genel Müdürlüğü	Soya, çeltik, sebze, yem bitkileri
T.Tarım Kredi Koop.Merk.Bir.	Patates, nohut, mercimek
T.Şeker Fab.Gn.Md.lüğü	Şeker pancarı
Trakyabirlik	Ayçiçeği
Çukobirlik	Pamuk, soya
Antbirlik	Pamuk
Tariş	Pamuk
Yerfiskobirlik	Yer fıstığı
Karadenizbirlik	Ayçiçeği
Pankobirlik	Şeker pancarı

Kaynak: TOKB dosyaları

Ayrıca yüksek verimli sertifikalı tohumlukların çiftçiler tarafından yaygın bir şekilde kullanımının sağlanması amacıyla bir çok teşvikler getirilmiş, fiyatları yüksek olan tohumlukların sübvansé edilerek çiftçilere daha ucuz fiyatlarla satılması sağlanmıştır. Sertifikalı tohumluk kullanan çiftçilere ise T.C.Z.B tarafından düşük faizli tohumluk kredisi kullandırılmıştır. Hatta zaman zaman yüksek verimli tohumlukların ekiminin teşviki için faizsiz ve aynı dağıtım sistemi uygulanmıştır.

Tablo 8.2. 1981-1986 Yılları Arasında Tohumluk Fiili Dağıtım Miktarları (Ton)

Türler	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Buğday	36.326	112.094	169.231	185.877	166.318	161.812
Arpa	11.380	22.236	38.834	44.361	24.434	27.719
Çeltik	213	485	445	1.080	908	761
Mısır	460	954	713	1.323	2.735	3.454
Ayçiçeği Hibrit	1.950	2.445	2.211	4.140	4.130	3.348
Vinimik	-	-	5,5	121	673	1.623
Soya	1.664	2.089	1.554	2.182	4.670	5.302
Patates	672	700	1.160	7.095	41.111	52.389
Pamuk	28.480	30.386	20.773	26.603	25.256	26.995
Tütün	6,3	4,4	4,8	3,3	4,5	3
Sebze	190	162	272	361	406	458,2
Nohut	-	-	430	260	222	107
Mercimek	-	-	444	496	115	307
K.Fasulye	24	6	24	-	-	-
Yem Bitkileri	1.575	1.864	1.590	2.143	1.597	1.792
Yer fıstığı	-	-	-	-	12,3	-
Susam	-	-	-	-	15,1	-

Kaynak: Tohumluk Endüstrisi Uzmanlar Grubu toplantısı "İslam Ülkeleri Gıda Güvenliği ve Tarımsal Kalkınma", 15-20 Haziran 1988, Ankara-Türkiye

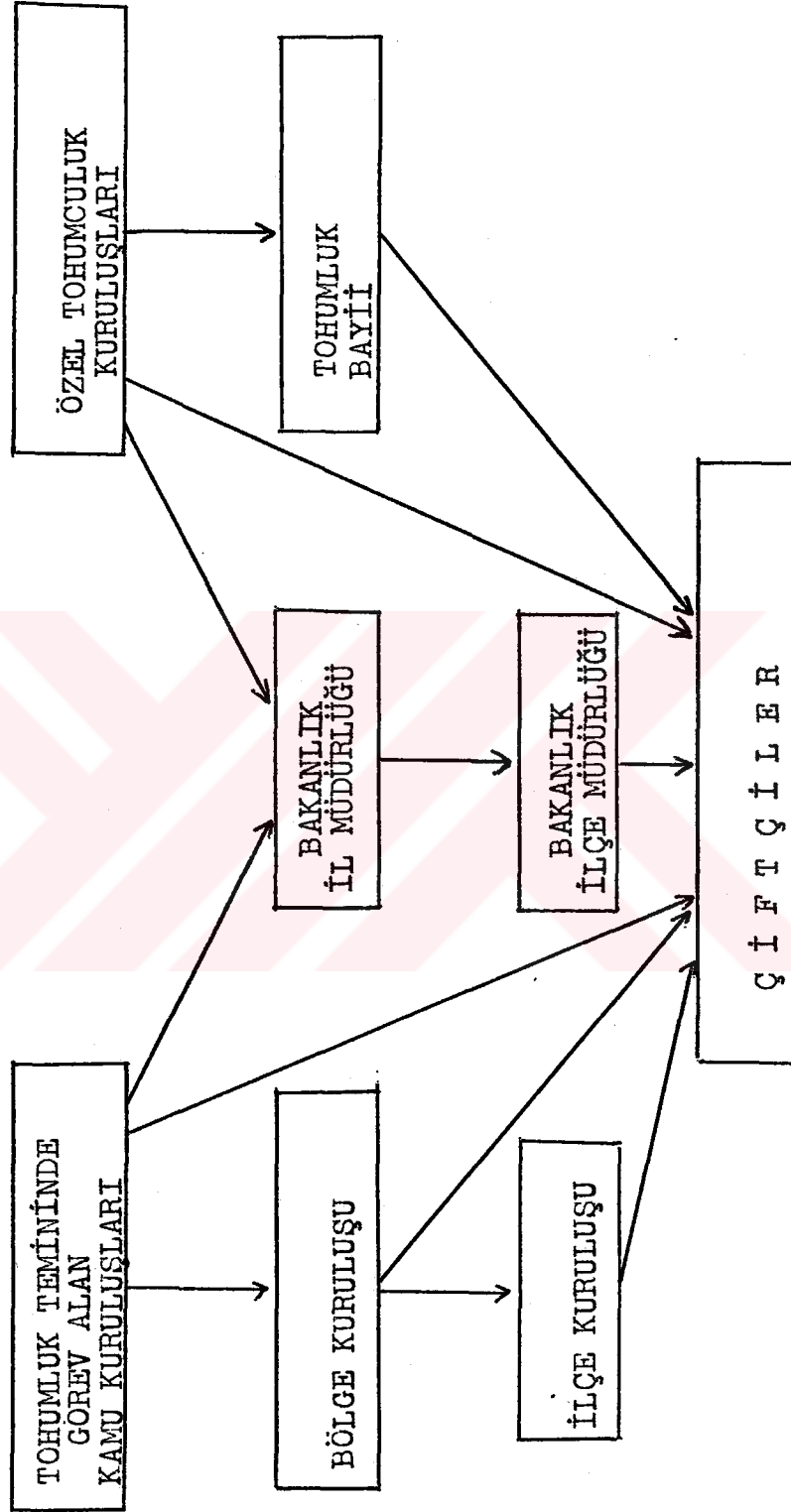
Bunun yanısıra üretime alınan yüksek verimli yeni çeşitlerin çiftçi şartlarında deneme ve demonstrasyon yapılarak yeni çeşitlerin çiftçilere tanıtımı yapılmaktadır.

Getirilen teşvikler ve alınan tedbirler sonunda ülkemizde her geçen yıl sertifikalı ve yüksek verimli tohumluk dağıtımı giderek artmaktadır. 1981-1986 döneminde dağıtılan sertifikalı tohumluk miktarları türler üzerinden Tablo 8.2'de gösterilmiştir. Tablo 8.2'den de görüleceği üzere sertifikalı buğday tohumluk dağıtımı 1981 yılında 36.326 ton iken 1986 yılında 161.812 tona ulaşmış ve yaklaşık 5 katı bir artış göstermiştir. 1987 yılında 30.400 ton buğday tohumluğunun dağıtımı hedef alınmıştır. Aynı dönemde arpa tohumluğu dağıtımı 11.380 tondan 27.719 tona çıkmıştır. Mısır tohumluğunda ise tohumluk dağıtımında 8 kattan daha fazla artış görülmüştür. Üstelik 1984, 1985 ve 1986 yıllarına ait dağıtım miktarlarının tamamı hibrit tohumluktur (Anonymous 1987 a.).

1983 yılında 5,5 ton vinimik ayçiçeği tohumluğu dağıtılmıştır. 1986 yılında vinimik ayçiçeği tohumluğu dağıtımı 1623 tona ulaşmıştır. 1987 yılında 6000 ton hibrit mısır tohumluğu dağıtımı programlanmıştır (Anonymous 1987 a.).

Tohumluğun çiftçilere dağıtım sistemi Şekil 1'de gösterilmiştir. Şekil 1'de görüleceği üzere çiftçiler tohumluk ihtiyaçlarını ya doğrudan özel tohumluk üreticisi

ŞEKİL 1. TOHURLUK TEMİN VE DAĞITIMI
(Üretim + İthal)

kuruluşlardan veya onların il ve ilçedeki bayiliklerinden temin etmektedir. Özellikle hububat tohumluk ihtiyaçlarının temini için çiftçiler il ve ilçelerdeki Bakanlık il müdürlükleri veya ilçe müdürlüklerine müracaat etmektedir. Çiftçilerin tohumluk talepleri tespit edildikten sonra il müdürlüklerinin koordinatörlüğünde ihtiyaç duyulan miktarlarda ki tohumluklar, tohumluk üreticisi kamu veya özel sektör kuruluşlardan alınarak tohumluk dağıtıcısı kamu kuruluşları tarafından çiftçilere dağıtılmaktadır. Ayrıca çiftçiler tohumluk ihtiyaçlarını ortağı bulunduğu birlikler, Tarım Kredi Kooperatifleri veya diğer tohumluk temin eden kamu kuruluşlarının bölge il veya ilçe kuruluşlarından karşılayabilmektedir.

Tohumluk dağıtımında özel teşebbüs ise asıl 1980'li yıllardan sonra ciddi ve güvenilir yatırım sahaları içine girmiştir. 1987 yılı itibariyle Türkiye'de irili ufaklı 30'a yakın özel teşebbüs tohumluk faaliyetleri içerisinde yer almıştır. (Macit 1987). Bunların bir kısmı tamamen modern tohum üretim teknolojisine sahip olmalarına rağmen, diğerleri geniş çapta tohum ticareti yapmaktadır. Özel teşebbüs daha çok kârlılık oranı yüksek olan tahıllar, sebze, endüstri bitkileri ve çayır-mera yem bitki tohumluğu üretimlerine ağırlık vermektedir. Özellikle sebze, mısır, ayçiçeği ve patatesta ağırlıklı üretim yapmaktadır (Bakırlı 1987).

Tohumluk faaliyetlerinde yer alan özel kuruluşların bir kısmı tamamen yerli sermaye ile bir kısmı tamamen

yabancı sermaye ile diğer bir kısmı ise yerli ve yabancı sermaye ortaklığı ile kurulmuştur. Türkiye'de özel sektör araştırma kuruluşları tarafından geliştirilen standart ve hibrit tohumluk çeşitlerinin üretimini yapmaktadır.

8.3. Tohumluk Dağıtımında Kooperatiflerin Payının Hesaplanması

Ülkemiz tohumluk dağıtımında kooperatiflerin payını hesaplamaya çalışırken öncelikle ülkemizde dağıtımı yapılan önemli tohumluk türlerinin 1983 ve 1987 yılları arasında üretimleri tablo 8.3'de ele alınmıştır. Daha sonra bilgi vermesi açısından 1981 ve 1986 yılları arasında tohumlukların ithal ve ihraç miktarları Tablo 8.4'de verilmiştir.

Daha sonra ise 1986, 1987, 1988 ve 1988 yazlık tohumluklarında önce dağıtım miktarları ton olarak verilmiş olup daha sonra bu dağıtımda yer alan özel, kamu ve kooperatif kuruluşların önemli dağıtım miktarları ve burdan da kamu, özel ve kooperatif sektörün dağıtımdaki payları % olarak hesaplanmıştır ve Tablo 8.5, 8.6 8,7 ve 8.8'de gösterilmiştir.

Tablo 8.3. Yıllara Göre Tohumluk Üretimi
(Birim: Ton)

Örünler	1983	1984	1985	1986	1987
Buğday	208.547	211.135	215.210	249.730	304.730
Arpa	41.428	47.011	35.050	40.566	78.000
Çeltik	1.369,4	1.599,9	2.008,3	2.251	1.503
Mısır	2.099	4.295	3.908	5.333	8.750
Ayçiçeği	3.788	5.000	5.942 (2)	4.816 (3)	3.000 (4)
Soya	1.109 (1)	1.405	3.300	1.884	13.920
Patates	1.160	7.095	4.111	52.389	15.943
Pamuk	24.470	26.169	27.009	28.478	36.115
Tütün	4,8	3,3	4,4	3,0	-
Sebze	361,2	404,9	361,2	448	1.106
Nohut	430	260,7	222,9	237	500
Mercimek	444	484,6	115,7	334	500
K.fasulye	-	-	-	-	-
Yem Bitkileri	2.018,3	1.587	1.700	1.240	1.840
Susam	-	-	22,1	-	20
Yerfıstığı	-	-	-	-	1.216

(1) 2459 ton ithal (2) 107 bin ton hibrit (3) vinimik, 96 ton hibrit (4) vinimik, 1975 ton hibrit

Kaynak: T.O.K.B. Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü 1986, 1987, 1988
Tohumluk Programları, Ankara.

Tablo 8.4. 1981-1986 Yılları Arasında Tohumluk İthal ve İhrac Miktarları (Ton)

rûnler	1981		1982		1983		1984		1985		1986	
	İthal-İhraç	İthal-İhraç	İthal-İhraç	İthal-İhraç	İthal-İhraç	İthal-İhraç	İthal-İhraç	İthal-İhraç	İthal-İhraç	İthal-İhraç	İthal-İhraç	İthal-İhraç
uğday	-	-	-	300	-	22.670	-	26.600	-	466	720	
Mısır	-	500	-	415	-	-	-	2.635	-	2.400	9	
eltik	-	200	-	-	-	-	-	800	-	25	-	
Arpa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
yçiçeği	-	-	-	5,5	-	121	-	1.280	-	1.792	-	
oya	3.500	300	-	2.459	-	2.527	-	5.174	-	5.250	-	
atates	4,3	20,4	-	230	-	1.243	-	4.140	-	6.120	-	
ebzeler	41	17	-	17,5	-	70	125,6	193	208	98	580	
amuk	-	300	-	-	-	-	-	-	-	200	-	
M.Fiğ	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
onca	-	-	-	-	20	220	120	-	-	280	-	
epko	-	-	-	-	-	100	-	-	-	-	-	
orghum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	168	-	
ohut	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
ercimek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
.Fasulye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
emlik Pancar	-	-	-	-	20	-	-	-	-	20	-	

aynak: Tohumluk Endüstrisi Uzmanlar Grubu Toplantısı "İslâm Ülkeleri Gıda Güvenliği ve Tarımsal Kalkınma", 15-20 Haziran 1987.

Tablo 8.5. 1986 Yılı Tohumluk (Genel) Dağıtımı ve Dağıtımda Yer Alan Kuruluşların Payları

Bitki Türü	1986 Yılı Tohumluk Dağıtımı (Ton)	Tohumluk Dağıtımında Yer Alan Kuruluşlar Payları (Ton)			% Payları
		Kamu	Özel	Koop.	
Buğday	312.914,5	1564,5 (Araş. Ens) 300.000 (TİGEM)	-	-	% 100 Kamu
Arpa	78.203	203(Araş. Ens.) 78.000 (TİGEM)	-	-	% 100 Kamu
Mısır(Hibrit)	6.588,5	620 (TİGEM) 535 (TZDK)	5.380	-	% 80 Özel % 20 Kamu
Çeltik	1.615	75 (Araş. Ens.) 100 (TİGEM) 540 (TZDK)	-	-	% 100 Kamu
Ayçiçeği	4.225	3.724 (TİGEM) ve Araş. Ens.)	-	501 (Trakyabırlık)	% 11,83 Koop. % 88,16 Kamu
Soya	16.494	11.664 (TİGEM TZDK, Araş. Ens.)	4.830	-	% 29,28 Özel % 70,71 Kamu
Patates	72.300	600 (TİGEM Araş. Ens.)	1.700	70.000 (T.K.K.)	% 0,84 Kamu % 96,8 Koop. % 2,35 Özel % 100 Koop.
Emeklik Dane aklagil	1.300	-	-	1.300 (TKK)	
Yayır-Mera Em Bitk.	3.696,5	3661 (TİGEM TZDK Araş. Ens)	233	-	% 6,30 Özel % 93,7 Kamu
Pamuk	3.611,5	12456 (Kamu ve Özel)	-	23659 (Tariş, Ağırlık Çukobırlık)	% 65 Koop. Öz. % 34,5 Kamu-Öz.
Sebze	1.102	39	1.062	0,6(Antbrl. Tariş)	% 96,37 Özel % 3,50 Kamu
Yerfıstığı	59	36 (TİGEM) 3 (Araş. Ens.)	-	-	% 100 Kamu
Susam	27,5	2,5 (Araş. Ens.) 25 (TİGEM)	-	-	% 100 Kamu
Tütün	4,2	4,2 (Araş. Ens.)	-	-	% 100 Kamu

Tablo 8.6. 1987 Yılı Tohumluk (Genel) Dağıtımı ve Dağıtımda Yer Alan Kuruluşların Payları

Bitki Türü	1987 Yılı Tohumluk Dağıtımı (Ton)	Dağıtımda Yer Alan Kuruluşların Payları (Ton)			% Payları
		Kamu	Özel	Koop.	
Buğday	307.193	3 ton(ithal) 300.000(TİGEM) Araş.Ens.)	4380	-	% 98,57 Kamu % 1,42 Özel
Arpa	78.570	78.270(TİGEM Araş.Ens.,A. Ü.Z.F.)	300	-	% 99,61 Kamu % 0,38 Özel
Mısır (Hibrit)	9.762	512,2(TİGEM Araş.Ens.)	9250	-	% 94,7 Özel % 5,22 Kamu
Çeltik	1.503	800(TZDK) 83(Araş.Ens) 620 (TİGEM)	-	-	% 100 Kamu
Ayçiçeği	5.510,5	1558(Araş.Ens.) (TİGEM)	1950	2000(Trak- yabirlik)	% 36,29 Koop. % 35,38 Özel % 28,32 Kamu
Soya	13.270	111.50(TİGEM) (TZDK Arş. Ens.)	2120	-	% 15,97 Özel % 84,02 Kamu
Potates	78.570	250 (TİGEM)	5713	10.000 (TKK)	% 12,72 Koop. % 0,31 Kamu % 7,27 Özel
Yemeklük Dane Baklagil	1.434	1397(TİGEM Araş.Ens.)	-	1300(TKK)	% 90,65 Koop. % 9,34 Kamu
Yonca	440	440 (TZDK) (TİGEM)	-	-	% 100 Kamu
Korunga	900	900 (TİGEM) (TZDK)	-	-	% 100 Kamu
Fiğ	430	360 (TZDK) (TİGEM)	70	-	% 83,72 Kamu % 16,00 Özel
Yemlik Pancar	30	(TZDK ve Özel)	-	-	-
Sorghum ve Sudan otu	200	200 (TİGEM) (TZDK) (Araş.Ens.)	-	-	% 100 Kamu
Pamuk	36.115	22.966(Kamu)	-	13149(Çoko- bir.Trş.Ant.)	% 36,4 Koop. % 63,5 Kamu
Sebze	86.254,5	5.196,5	1058	-	% 16,91 Özel % 83 Kamu
Yerfıstığı	1.220	20(TİGEM) (Araş.Ens.)	-	1200(Yer- fiskobirlik)	% 98,36 Koop. % 1,62 Kamu
Susam	24	24(Arş.Ens.) (TİGEM)	-	-	% 100 Kamu
Tütün	4	4(Araş.Ens.)	-	-	% 100 Kamu

Tablo 8.7. 1988 Yılı Tohumluk (Genel) Dağıtımı ve Dağıtımda Yer Alan Kuruluşların Payları

Bitki Türü	1988 Yılı Tohumluk Dağıtımı (Ton)	Dağıtımda Yer Alan Kuruluşların Payları (Ton)			% Payları	
		Kamu	Özel	Koop		
Buğday	310.558	307.658,2 (TİGEM Arş.Ens)	2899,8	-	% 99,06 % 0,93	Kamu Özel
Arpa	76.737	76.737 (TİGEM Arş.Ens.)	-	-	% 100	Kamu
Mısır (Hibrit)	5.999	509 (TİGEM Araş.Ens.)	5490	-	% 91,5 % 8,5	Özel Kamu
Çeltik	1.229	1114 (TZDK (TİGEM Arş.Ens.))	115	-	% 9,3 % 90,6	Özel Kamu
Yemelik Däne Baklagıl	2.366	1366 (TİGEM Arş. Ens.)	-	1000(TKK)	% 42 % 58	Koop. Kamu
Ayçiçeği	2.945	20,75 (Araş.Ens.)	2425	500 (Trak-yabirlik)	% 83,02 % 16,9 % 0,70	Özel Koop. Kamu
Patates	12.534	320 (TİGEM Araş.Ens.)	22,4	10.000(TKK)	% 79,78 % 2,55 % 17,88	Koop. Kamu Özel
Soya	10.283	4183 (Arş.Ens)	6100	-	% 59,32 % 40,68	Özel Kamu
Yerfıstığı	580	17 (TİGEM Arş.Ens.)	-	563 (Yerfis-kobirlik)	% 97 % 3	Koop. Kamu
Susam	31	31 (TİGEM Arş.Ens.)	-	-	% 100	Kamu
Pamuk	36.115	23.529	-	12585(Tariş Antbirlik Çukobirlik)	% 34,84 % 65,15	Koop. Kamu
Tütün	4	4	-	-	% 100	Kamu
Sebze	1.396	1396 (TİGEM TZDK Arş.Ens.)	-	-	% 100	Kamu
Çayır,Mer'a Yem Bitkileri	2881,7	2418,7 (TİGEM TZDK Arş.Ens.)	463	-	% 16,06 % 83,93	Özel Kamu

Kaynak: TOKB Dosyaları.

Tablo 8.8. 1988 Yılı Yazlık Tohumluk Dağıtımında Yer Alan Kuruluşların Payları

Bitki Türü	1988 Yazlık Tohumluk Dağıtımı (Ton)	Dağıtımda Yer Alan Kuruluşların Payları (Ton)		%
		Kamu	Özel Koop.	
Ayçiçeği (fibrif)	3.682	210	3.225 247	% 5,7 Kamu % 87,5 Özel % 6,7 Koop.
Mısır	8.291	1.158	7.133 -	% 13,96 Kamu % 86,03 Özel
Soya	10.520	3.687	3.683 3.150	% 35,04 Kamu % 35,00 Özel % 29,94 Koop.
Pamuk	31.577	4.839	9.533 17.205	% 15,32 Kamu % 30,18 Özel % 54,48 Koop.
Patates	3.965	113	- 3.843 (TKK)	% 2,85 Kamu % 97,14 Koop.
Sebze	620	15 (TİGEM)	605 -	% 2,41 Kamu % 97,5 Özel
Susam	42	42	- -	% 100 Kamu
Yerfıstığı	870	7,5	- 860	% 8,62 Kamu % 98,85 Koop.
Çeltik	2.181	1.762	419 -	% 80,78 Kamu % 19,21 Özel
Yem bitkileri	2.096	1.880	216 -	% 89,69 Kamu % 10,30 Özel
Yemeklik Dane Baklagiller	855	521	- 334	% 60,93 Kamu % 39,07 Koop.

Kaynak: TOKB, 1988 Yılında yazlık tohumlukların temin edilebileceği kuruluşlar, Tohumluk dağılımı, proje uygulama yayın daire bşk. Genel no: 272, Ankara.

Kamu kuruluşları içerisinde TZDK, TİGEM, TMO gibi kuruluşlar, kooperatifler içinde Çukobirlik, Trakyabirlik, TTK gibi kuruluşlar, özeller içinde ise Ünal Tohumculuk, Beta, May, Pioner, Sandoz, Sapek-sa, Ciba-Geigy gibi kuruluşlar yer almaktadır.

1988 yılı genel tohumluk dağıtımı içerisinde Ayçiçeği'nde toplam 2945 ton ayçiçeği üretiminin tohumluk olarak 500 tonunu Trakyabirlik dağıtmış ve toplam ayçiçeği tohumluk dağıtımı içerisinde % 16,9'luk bir pay almıştır. Ayçiçeğinin yaklaşık % 83'ünü özel sektör % 0,7 sini de kamu sektörü dağıtmıştır.

Yine 1988 yılında patates tohumluğunun % 79'unu Tarım Kredi Kooperatifleri, % 17,9'ini özel sektör % 2,55 ini ise kamu sektörü dağıtmıştır.

Yerfıstığının ise % 97'sini Yerfıstıkbirlik dağıtmıştır.

Pamuk tohumluğunun ise yaklaşık % 35'ini Tariş, Antbirlik ve Çukobirlik birlikte dağıtmışlar geri kalan % 65'ini kamu sektörü dağıtmıştır.

1988 yılı yazlık tohumluk dağıtımında ise ayçiçeği tohumluk dağıtımının hibrit olarak % 7 sini kooperatifler, Soya tohumluk dağıtımının % 30 unu kooperatifler dağıtmıştır. Pamuk tohumluk dağıtımının ise % 55'ini, patates tohumluğunun % 97'sini, yerfıstığı tohumluğunun % 98'ini, yemeklik dane baklagillerin ise % 39'unu kooperatifler dağıtmıştır.

1987 yılında ise tohumluk dağıtımında yine ayçiçeği tohumluk dağıtımının % 36'sını Trakyabirlik dağıtmış, yine patates tohumluğunun % 12,7'sini Tarım Kredi Kooperatifleri dağıtmış, pamuk tohumluğunun % 36'sını Çukobirlik, Tariş, Antbirlik birlikte dağıtmışlardır. Yarfıstığının ise % 98'ini Yarfiskobirlik dağıtmıştır.

1986 yılı tohumluk dağıtımında ise ayçiçeği tohumluk dağıtımının % 11,8'ini Trakyabirlik dağıtmış, patates tohumluğunun % 96'sını ise TKK'ri dağıtmıştır. Yine yemeklik dane baklagillerin % 99'unu TKK'ri dağıtmış, Sebze tohumluk dağıtımının % 0,5'ini Antbirlik ve Tariş dağıtmıştır.

Kooperatifler belli ürünlerde özellikle patates, yarfıstığı, pamuk, ayçiçeği, yemeklik dane baklagil gibi ürünlerin tohumluklarını dağıtmada büyük pay almaktadır. Örneğin yarfıstığında 1987 de yarfiskobirlik % 98'ni dağıtmıştır. Tarım Kredi Kooperatifleri ise patates tohumluğunda % 97'lere varan dağıtımda bulunmuştur. Bunun yanında 1986 yılında Antbirlik ve Tariş % 0,6'lık bir pay ile sebze tohumluk dağıtımında yer almıştır.

Yine ele aldığımız bu ürünler için (patates, yarfıstığı, pamuk, ayçiçeği, yemeklik dane baklagiller) ortalama bir rakam vermek istersek kooperatifler tohumluk dağıtımında % 45'lik bir paya sahiptir.

9. ÜLKEMİZDE TARIMSAL MÜCADELE İLAÇ DAĞITIMINDA KOOPERATİFLERİN PAYI

9.1. Genel Bilgiler

Yurdumuzda yapılan araştırmalara göre, haşşelerle hastalıklar, yabancı otlar ve diğler zararlılardan dolayı tarımsal ürünlerde meydana gelen kayıp % 40 civarındadır (Hilal, 1987) . Tarımsal üretimde görülen bu kayıp tüketiciye ulaşacak olan ürünün niceliğini ve bazı hallerde niteliğini azaltır. Ayrıca maliyetini artırır. (Kansu, 1981). Bu durumda üretimin artırılması ve öncelikle potasyelin korunmasında tarımsal mücadelenin yeri oldukça büyüktür.

Ülkemizde tarımsal üretim 200'den fazla hastalık ve zararlı ile karşı karşıya bulunmaktadır. Tarımsal savaşın yetersiz olması nedeni ile yıllık en az ürün kaybımızın, hububatta 6,4 milyon ton meyva ve yaş üzümde 1,6 milyon ton, sebzede 632 bin ton ve diğler tarla bitkilerinde 312 bin ton olduğu tahmin edilmektedir (TEKELİ ve ERGÜN 1983).

Hastalık ve zararlılarla savaşta, birçok yöntem uygulanmaktaysada, kimyasal yolla yapılan savaş en yaygın yöntemdir. Kimyasal savaş ilaçları (pestisitler); insektisitler (böcek öldürücü) akarisitler (kırmızı örümcek öldürücüler), fungusitler (mantari hastalık önürücüler), kışlık ve yazlık yağlar, herbisitler (yabancı ot öldürücüler) ve fumigantlar olarak gruplandırılmaktadır. Ayrıca

bileşimleri bakımından da, toz ilaçlar, civalı tohum ilaçları, göktaş, kükürt v.s. şekllünde sınıflandırılır. Kimyasal mücadele yöntemi daha etkili daha ekonomik mücadele yöntemleri buluncaya kadar önemini korumaya devam edecektir. Diğer mücadele yöntemleri ancak kimyasal mücadele ile birlikte kullanıldığı zaman etkili olabilmektedir.

Yukdumuzda kullanılan ilaçların yaklaşık % 20'si ithal, % 80'ide formülasyonu ülke içinde formüle edilebilen ilaçlarında etkili maddesi ve etkili madde için gerekli olan yardımcı maddelerin büyük bir çoğunluğu yurt dışından tedarik edilmektedir (Hilal 1987).

Ülkemizde zirai mücadele ilaçlarının imalat, ithalat ve tüketim miktarları aşağıdaki gibi incelenmiştir.

1986 verilerine göre ülkemizde toz kükürt hariç 37.000 ton zirai mücadele ilacı tüketilmektedir. Tüketilen zirai mücadele ilaçlarının % 85'inden fazlası yurt içinde üretilirken % 14'ü ithalatla karşılanmıştır (Anonymous 1987 c.). 1986 yılında Türkiye'de 200 den fazla hastalık ve zararlı ve diğer konularda tatbiki mücadele yapılmış. Devlet ve Zirai mücadelelerinin toplam yatırımı 10 milyar TL.yi bulmuştur. Bunun yarısına yakını süne mücadelesine harcanmıştır. 8 ilde 5,5 milyon dekar sahada 4,5 milyar TL. sarfedilmek suretiyle gerçekleştirilen mücadele programı için 6200 ton ilaç mübaya edilmiş, süne mücadelesi tamamlandığı zaman 72 milyarlık bir ürün hasare zararından kurtarılmıştır (Anonymous 1986 e.).

Bitki korumaya ayrılan ödenekler ise 1983 yılında 156 milyon lira, 1984 yılında 3 milyar liraya, 1985 yılında 3,7 milyar liraya, 1986 yılında 8,8 milyar liraya, 1987 yılında 14.5 milyar liraya yükselmiştir (Anonymous 1988 c.).

1987 yılında 8,4 milyon hektar alan 61.8 milyon adet ağaç 42,3 milyon adet fidan, 571 bin ton ambarlanmış ürün ve 1,4 milyon ton tohumluk ilaçlanmıştır (Anonymous 1988 c.). 1987 yılında toplam zirai mücadele ilaç tüketimimiz 1986 yılına göre % 10,8 artarak 41.000 ton'a yükselmiştir (Anonymous 1987 c.). İlaç kullanımındaki bu artışın başlıca nedeni 1.5.1987 tarihinde yürürlüğe giren 87/11706 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile zirai mücadele ilaçları için çiftçilere destekleme ödemesi yapılmasının öngörülmesidir. Bu karara göre, zirai mücadele ilacı satın alan çiftçilere fatura bedeli tutarı üzerinden % 20 nispetinde destekleme ödemesi yapılması sistemi getirilmiştir (Anonymous 1988 d.). Alınan bu karar önemli, fakat artan ilaç fiyatları nedeniyle bu ödeme etkinliğini kısa sürede kaybetmiştir.

Bilindiği gibi, bitkisel ürünler için devlet ve devlet yardım mücadelesi yapılmaktadır. Bu mücadele geniş ölçüde süne ve kımıl haşarelerine karşı uygulanmaktadır.

Ölkemizde zirai ilaç kullanımındaki bu gelişmelere karşın kullanım seviyesi gelişmiş tarım ülkelerinin oldukça gerisinde yer almaktadır.

Ölkemizde kullanılan zirai mücadele ilaçlarının imalat ithalat ve tüketim miktarları ve ayrıca zirai mücadele ilaçlarının kullanım miktarları gruplar itibarıyla (Toz kükürt ve göztaşı hariç) Tablo 9.1 ve Tablo 9.2'de ki gibidir.

Tablo 9.1. Zirai Mücadele İlaçları Üretim İthalat ve Tüketim Miktarları (Ton)
(Toz kükürt ve Göztaşı hariç)

Yıllar	İmalat	İthalat	Toplam Temin	Tüketim
1972	27.580	3.391	30.971	30.971
1973	26.174	3.955	30.129	30.129
1974	28.039	4.141	32.180	32.180
1975	29.039	5.146	34.185	34.185
1976	27.308	6.431	33.739	33.739
1977	29.892	6.704	36.596	36.596
1978	28.319	6.360	34.679	34.679
1979	25.667	4.458	30.125	30.125
1980	24.021	2.780	26.801	26.801
1981	29.274	3.290	32.564	33.695
1982	35.260	4.420	39.680	36.586
1983	37.548	3.719	41.267	43.245
1984	40.904	5.915	46.819	47.808
1985	32.743	6.003	38.746	36.662
1986	32.435	4.654	37.089	39.115
1987				41.000

Kaynak: TOKB Dosyaları

Tablo 9.2. Türkiye'de Zirai Mücadele İlaçları Kullanım Miktarı (Ton)
(Toz Kükürt Göztaşı Hariç)

Yıllar	Insekti- sidler	Akari- sidler	Yağlar	Fümiganlar ve Nematoasidler	Mollus- sisidler	Fungi- sidler	Herbi- sidler	Diğer- leri	Toplam
1972	22.531	184	2.845	-	34	3.366	1.956	55	30.971
1973	22.243	215	2.496	-	46	3.108	1.991	30	30.129
1974	23.680	344	2.514	-	45	3.555	2.032	10	32.180
1975	25.203	577	1.584	46	45	3.160	3.570	-	34.185
1976	22.759	507	1.506	66	65	4.518	4.313	5	33.739
1977	24.152	506	2.914	227	68	4.349	4.355	25	36.596
1978	21.823	355	2.496	103	80	4.167	5.642	13	34.679
1979	16.096	1.713	1.879	496	112	4.393	5.401	35	30.125
1980	13.708	1.669	2.387	221	73	4.396	4.240	137	26.801
1981	21.715	1.733	2.500	100	7	3.972	3.617	51	33.695
1982	23.168	1.085	2.266	139	22	5.319	4.505	82	36.586
1983	26.473	1.171	2.893	186	89	6.096	6.317	20	43.245
1984	26.721	1.490	3.676	280	58	7.470	8.089	24	47.808
1985	20.336	1.278	2.147	157	75	5.804	6.839	26	36.662
1986	22.879	829	3.199	260	51	5.901	5.961	35	39.115
1987									41.000

Kaynak: TOKB Dosyaları.

9.2. Türkiye'de Zirai Mücadele Hizmetlerinde Yer Alan Kuruluşlar

Ülkemizde Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı zirai mücadele ilaçlama hizmetlerini Devlet, Devlet Yardımı, demonstrasyon ve yönetimli çiftçi mücadeleleri şeklinde yürütmektedir.

Devlet mücadele çalışması, Üreticilerin kendi imkânlarıyla yapılması mümkün olmayan mücadele konularında uygulanmaktadır. Devlet yardımı mücadelesi; üreticilerin bilmediği henüz zararını idrak edemediği benimsemediği mücadele konularında uygulanır.

Demonstrasyon mücadelesi; üreticilere herhangi bir mücadeleyi öğretmek, metod, şekil, teknik bilgi ve bütün safhalarıyla başlangıçtan sonuna kadar göstermek, öğretmek, benimsetmek ve bu noktada çiftçiye götürülen devlet yardımı mücadelesi şeklindeki hizmetleri yönetimli çiftçi mücadelesine çevirmek gayesine sahiptir.

Yönetimli çiftçi mücadelesi: Üreticilerce yapılan mücadele hizmetlerini kapsamaktadır.

9.3. Zirai Mücadele İlaç Dağıtımında Kooperatiflerin Payının Hesaplanması

Ülkemizde tarımsal mücadele ilaçlarının dağıtımında kooperatiflerin payını hesaplarken öncelikle bu genel bilgileri ve ülkemizde zirai ilaç imalat, ithalat, tüketim miktarlarını ve zirai ilaç dağıtım miktarlarını verdikten sonra şimdi zirai mücadele ilaç dağıtımında yer alan ve

önemli payı bulunan kuruluş ve başlıca kooperatiflerin dağıttıkları miktarlar incelenecektir.

En sonunda da bu kuruluş ve kooperatiflerin zirai ilaç dağıtım miktarlarını toplu halde belirtip, kooperatiflerin dağıtım miktarı, kamu kuruluşlarının dağıtım miktarı ve diğer kuruluşların zirai ilaç dağıtım miktarları şeklinde bir sınıflandırma yaparak, bunların % olarak Türkiye zirai ilaç dağıtımındaki payları hesaplandı.

Kooperatiflerin ve kuruluşların zirai ilaç dağıtım ve satış miktarlarını Tablo 9.3'de inceleyelim.

Tablo 9.3. TKK, Pankobirlik ve T.Şeker Fab. A.Ş.'nce Yıllar İtibariyle Zirai Mücadele İlaç Dağıtım Miktarları

Yıllar	Kuruluşların Zirai İlaç Dağıtım Miktarı (kg)		
	TKK Dağıtımı	Pankobirlik Dağıtımı	T.Şeker Fab.A.Ş. Dağıtımı
1982	5.217.641	-	-
1983	5.774.503	-	1.699.626
1984	6.131.710	616.724	1.053.447
1985	6.966.452	457.249	1.670.141
1986	7.162.759	751.600	1.259.722
1987	19.537.000	-	975.784

Kaynak: TKK, Pankobirlik ve T.Şeker Fab. A.Ş.'inden elde edilen dökümanlar.

Tablo 9.4. TSK Birlüklerince Üreticiye Dağıtılan Zirai İlaç Miktar ve Değerleri

Birlük Adı	1985/86			1986/87			1987/88			1988		
	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)	Miktar (Ton)	Değer (000 ₺)
arış-Pamuk	253	570.000	325	1.229.000	270	1.534.000	-	1.250.000	-	1.250.000	-	1.250.000
arış-Zeytinyağı	6	15.816	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
arış-Üzüm	760	665.908	1.427	1.420.684	1.217	3.078.717	-	2.650.000	-	2.650.000	-	2.650.000
arış-İncir	5	11.605	3	11.302	-	-	-	-	-	-	-	-
ıkobirlük	729	2.487.146	1.043	7.078.435	419	3.435.723	52	209.306	52	209.306	52	209.306
erfiskobirlük	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
aradenizbirlük	-	2.750	-	23.721	-	7.734	-	30.000	-	30.000	-	30.000
iskobirlük	778	156.209	592	232.230	649	418.845	-	-	-	-	-	-
ekyabirlük	129	480.345	265	759.040	40	252.687	408	2.191.006	408	2.191.006	408	2.191.006
ıtbirlük	456	1.049.088	534	3.068.433	382.	2.919.719	126	220.000	126	220.000	126	220.000
armarabirlük	101	141.891	-	-	141	340.894	-	560.200	-	560.200	-	560.200
arenciyebirlük	-	-	-	-	-	-	30	18.000	30	18.000	30	18.000
oplam	3.217	5.580.780	4.189	13.822.845	3.118	11.988.319	616	7.678.510	616	7.678.510	616	7.678.510

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Tablo 9.5. TZDK'nın Tarım İlaçları Satış ve Stok Durumu (Ton)
(31-12..... itibariyle)

		Kükürt Göztaşı Potasa Diğerleri Toplam							
	Satış Stok	18.674 21.931	3.182 2.539	1.833 2.171	2.010 870	25.699 27.511	VP kükürt 180,1	Toplam 24.474,1	26.071,4
1983	Satış	18.674	3.182	1.833	2.010	25.699			
	Stok	21.931	2.539	2.171	870	27.511			
1984	Satış	17.886	3.191	1.153	2.064	24.474,1			
	Stok	15.372	3.056	2.484	4.239	26.071,4			
		Katkılı Kükürt		Saf Kükürt Göztaşı		Potasa Temik		VP Kükürt	
		Hububat Ot İlacı		Diğerleri		Toplam			
1985	Satış	8.418	4.090	32.474	1.690	1.403	338,4	170,5	586,9
	Stok	5.321	6.771	2.633	794	348,1	1482	57	161,8
1986	Satış	2.248	5.756	2.039	1.280	873,9	436	147,1	424
	Stok	3.072	7.476	2.896	704	472,5	1317,3	53,1	150,3
1987	Satış	1.531	4.753	1.485	589	904,8	496,6	136	404,8
	Stok	1.543	2.720	1.414	123	364,8	959,9	29,8	121,9
9.9.1988	Satış	1.092	3.902	821,5	420	513,9	438,4	77	310,5
İtiba- riyle	Stok	453	1.157	593	336	-	668	40,3	182,

TZDK'nın birde VP Kükürt (Suda eriyebilen kükürt, suyla kolay püskürebilen kükürt) fabrikası vardır.

Kaynak: TZDK'dan elde edilen dökümanlar

Tablo 9.6. Türkiye'de Ziraî İlaç Dağıtımında Yer Alan Kuruluşların Payları

Yıllar	Türkiye Ziraî İlaç Kullanım Miktarı (Ton)	TKK'ca Satılan İlaç Miktarı (Ton)	TSK'ca Satılan Ziraî İlaç Miktarı (Ton)	İZDK'nın Tarım İlaç Satış Durumu (Ton)	Pankobirlik'ce Dağıtılan İlaç (Ton)	T.Şeker Fb.A.Ş. Kullanılan İlaç (Ton)
1983	43.245	5.774	-	25.699	-	16.99
1984	47.808	6.132	-	24.474	616	10.53
1985	36.662	6.966	3.217	17.567	457	16.70
1986	39.115	7.163	4.189	13.204	751	12.60
1987	40.000	1.954	3.118	10.300	-	9.75
1988	44.000	-	616	7.575	-	-

90

Yıllar	Türkiye'de Kullanılan Ziraî İlaç Miktarı (Ton)	Kooperatiflere Dağıtılan İlaç Miktarı (Ton)	%	Kamu Kuruluşlarıncı Dağıtılan İlaç Miktarı (Ton)	%	Diğer	%
1983	43.245	5.774	13,35	27.398	63,35	10.073	23,30
1984	47.808	6.748	14,12	25.527	53,39	15.533	32,49
1985	36.662	10.640	29,02	19.237	52,48	67.850	18,50
1986	39.115	12.103	30,94	14.464	36,97	12.548	32,09
1987	40.000	5.072	12,68	11.275	28,18	23.653	59,14
1988	44.000	616	1,4	7.575	17,21	35.840	81,45

Yapılan araştırma sonucunda Türkiye'deki Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri, Pankobirlik gibi kooperatifler zirai ilaç dağıtımında yer almaktadır. Ayrıca TZDK, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. gibi kamu kuruluşları ve birçok özel kuruluş zirai ilaç dağıtımında yer almıştır.

Tablo 9.6'da görüldüğü üzere kooperatifler ele alınan 1983-1988 yılları arasında zirai ilaç dağıtımında % 1,4 ile % 30,94 arasında değişen oranlarla yer almışlar. Eğer kooperatiflerin zirai ilaç dağıtımındaki payı ortalama olarak belirtilmek istenirse % 17 civarındadır. Ülkemizde ilaç dağıtımının serbest piyasa koşullarına bırakılması nedeniyle özel sektör kuruluşları ülkemizde ilaç dağıtımında büyük pay almışlardır.

10. ÜLKEMİZDE YEM DAĞITIMINDA KOOPERATİFLERİN PAYI

10.1. Genel Bilgiler

Hayvansal üretim yapan işletmelerin farklı hayvan türlerine göre değişmekle beraber, toplam girdilerinin % 50-60'ını bazende % 80'ini yem teşkil etmektedir (Büyüksahin 1988). Bununda önemli kısmını, karma yemler oluşturmaktadır. Bu itibarla hayvancılığın gelişmesi ve hayvansal ürün üretiminin artırılması diğer faktörlerin yanında karma yem kullanımı ile de yakından ilgilidir. Hayvan yemleri kaba ve karma yemler olarak sınıflandırılmaktadır.

Ülkemizde çayır ve mer'a alanlarının verim bakımından yetersizliği, yem bitkileri ekiliş alanı ve üretimlerini düşürmekte ve ülkemizde ekilen tarla arazilerinin ancak % 3'ünde yem bitkileri ziraati yapılmaktadır. Ülkemizde üretilen başlıca yem bitkileri yonca, korunga, mısır, burçak ve fiğ'dir (Anonymous 1987 c.).

10.2. Türkiye'de Karma Yem Sektöründe Yer Alan Kuruluşlar

Ülkemizde ilk yem fabrikası 1955 yılında İstanbul, Kartal'da "İstanbul Kartal Kesif Yem Sanayii Limited Şirketi" adı altında bir özel girişimci tarafından kurulmuş ancak kısa bir faaliyet döneminden sonra kapanmak zorunda kalmıştır. İkinci atılım TMO tarafından yapılmış ve tahıl silolarının yanına küçük yem fabrikası

kurmak için gerekli çalışmalar yapılmış ancak daha sonra karma yem üretiminin ayrı bir sanayii kolu olacak kadar önemli olduğundan . bu sanayii kolu için kurulacak Kamu İktisadi Teşebbüsü eliyle yürütülmesine karar verilmiş, bu amaçla Ticaret Bakanlığı'na bağlı Yem Sanayii Türk A.Ş. kurulmuştur. Daha sonraları da yem sanayiinde kullanılan hammaddelerle karma yemlerin kalite kontrollerinin yapılması gereği düşünülmüş 1973 yılında 1734 sayılı Yem Kanunu ve bu Kanunla ilgili 1974 yılında da yem yönetmeliği yürürlüğe konulmuştur (Büyükşahin 1988).

Yem sektöründe 1987 yılı itibarıyla faaliyette bulunan fabrikaların % 20,3'ünü kamu % 8'ini kamu iştirakli ve % 71,6'sını özel sektör yem fabrikaları oluşturmaktadır. Ülkemizde 1988 yılı itibarıyla toplam 230 fabrika 4.308.000 ton/yıl kapasiteye sahiptir (Ergül 1990).

Fikir vermesi açısından ana gruplar itibarıyla karma yem üretimi ve payları, Türkiye'nin karma yem ithalatı ve ihracatı sırasıyla Tablo 10.1, Tablo 10.2., Tablo 10.3 de gösterildiği gibidir.

Türkiye'de karma yemler çeşitli kanallardan pazara arz edilmektedir. Ancak satışların önemli bir kısmının bayiler aracılığı ile yapıldığı dikkat çekmektedir. Karma yemlerin resmi kuruluşlara satışı yapılabilirken, doğrudan yetiştiricilere de satış yapılabilir. Bayiler ise şahıs olarak faaliyet gösterebildikleri gibi kooperatif olarakta üyeleri adına yem satışı yapabilmektedirler (Koca 1988).

Tablo: 10.1. Ana Gruplar İtibariyle Karma Yem Üretimi ve Payları (Ton)

İllar	Kanatlı Hayvan Yemleri		Büyükbaş-Küçükbaş Hayvan Yemleri		Diğer Yemler		Toplam
	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%	
69	3.373	65	1.841	32,0	213	3,0	5.791
70	136.920	63	72.468	33,0	8.687	4,0	218.075
75	318.847	60	200.000	38,2	9.877	1,8	529.751
76	471.421	59	313.059	39,8	10.363	1,3	749.843
77	668.376	57	488.329	42,0	9.949	1,0	1.166.654
78	672.391	50	667.436	49,0	9.067	1,0	1.348.894
79	621.599	49	643.195	50,5	6.201	0,5	1.270.995
80	609.703	42	834.280	57,5	5.008	0,5	1.448.991
81	624.735	41	895.135	58,0	9.348	1,0	1.529.218
82	739.361	39	1.161.898	60,5	8.186	0,5	1.909.445
83	834.976	38	1.367.301	61,0	17.203	1,0	2.219.480
84	964.660	42	1.290.469	56,0	45.796	2,0	2.300.925
85	1.167.526	38	1.849.016	61,0	25.718	1,0	3.042.260
86	1.238.480	43	1.606.867	56,0	23.715	1,0	2.869.062
87	1.196.498	33	2.348.654	66,0	31.150	1,0	3.576.302
88	1.401.402	-	2.630.106	-	20.403	-	4.031.508

Kaynak: Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 10.2. Türkiye'nin Karma Yem İthalatı

Ülkeler	1985		1986		1987	
	Miktar (Ton)	Değer \$	Miktar (Ton)	Değer \$	Miktar(Ton)	Değer \$
B. Almanya	-	-	263	128.976	719	49.893
Avusturya	-	-	-	-	1.060	339.991
Belçika/Lük.	7	-	20	15.077	-	-
A.B.D.	-	-	32	17.864	-	-
Fransa	20	17.824	-	-	-	-
Hollanda	20	14.508	327	264.911	388	341.835
İsveç	-	-	260	195.893	-	-
İsviçre	-	-	401	302.680	-	-
Toplam	40	32.332	1.303	925.401	2.167	731.719

Kaynak: TOKB.

Tablo 10.3. Türkiye'nin Karma Yem İhracatı

Ülkeler	1985		1986		1987	
	Miktar (Ton)	Değer (\$)	Miktar (Ton)	Değer (\$)	Miktar (Ton)	Değer (\$)
Abudabi	1.581	206.423	2.500	426.300	1.085	162.750
Irak	16.045	5.168.153	-	-	50.011	25.268.833
Kıbrıs	535	47.050	-	-	53	98.061
İran	-	-	-	-	210	261.292
Katar	-	-	600	68.150	-	-
Lübnan	10.546	7.212.250	20.129	11.902.665	3.813	3.460.620
Mısır	-	-	7.625	5.016.399	14.362	15.201.493
Suriye	4.138	654.849	-	-	200	83.700
Suudi Arab.	900	141.300	-	-	28	7.200
Ordün	901	616.200	3.847	2.665.520	-	-
Toplam	34.646	14.046.225	34.701	20.079.034	69.762	44.543.949

Kaynak: TOKB

Fikir vermesi açısından Batı, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'da bulunan fabrikalardan birer tanesinin satışları Tablo 10.4'de sektörler bazında verilmiştir.

Tablo 10.4. Karma Yem Satışlarının Sektörel Dağılımı (%)

Fabrika	Resmi Kuruluşlara Satış	Doğrudan Yetiştiricilere Satış	Bayilere, Kooplere Satış
Ankara Yem Fab. (Resmi)	6,0	14,7	79,3
Bursa Yem. Fab. (Resmi)	6,3	38,8	54,9
Van Yem Fab. (Resmi)	10,6	87,6	21,8

Kaynak: Yem Sanayi Türk. A.Ş. dosyaları

Türkiye'nin karma yem talep edildiği takdirde, temin edilme açısından pazarlama konusunda şimdilik pek sorunu görünmemektedir.

10.3. Yem Dağıtımında Yer Alan Kooperatiflerin Payının Hesaplanması

Yem dağıtımında kooperatiflerin payını hesaplarırken öncelikle 1983-88 yıllarını ele alarak üretilen kanatlı yem ve küçük ve büyükbaş hayvan yemi olarak üretim miktarları ele alındı. Daha sonra Tarım Kredi Kooperatiflerinin yem dağıtım miktar ve tutarları Tablo halinde belirlendi. Pancar Kooperatifleri ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin yem dağıtım miktarları da Tablolar halinde belirlendi.

Daha sonra da Türkiye yem dağıtımında kooperatiflerin payı sadece Tarım Kredi Kooperatifleri ele alınarak hesaplandı. Diğer kooperatiflerin yem dağıtımı ile ilgili elde sağlıklı veriler bulunamadığı düşünülerek sadece Tarım Kredi Kooperatiflerinin yem dağıtım payına diğer kooperatiflerinde belli bir miktar yem dağıtımı (% 3-5) payı eklendi. Türkiye çapında en yaygın teşkilatlanmış kooperatifler olması açısından sadece Tarım Kredi Kooperatiflerinin dağıtımında belli bir fikir vereceği düşünüldü.

Türkiye'de üretilen yem miktarları yıllar itibariyle Tablo 10.5'de görüldüğü gibidir.

Tablo 10.5. Türkiye'de Üretilen Yem Miktarları (Ton)

Yıllar	Kanatlı Yemi	Küçük ve Büyük Baş Hayvan Yemi	Toplam
1983	843.931	1.349.466	2.193.447
1984	939.805	1.165.690	2.105.495
1985	1.167.526	1.874.734	3.042.260
1986	1.217.482	1.904.543	3.122.025
1987	1.196.498	2.379.804	3.576.302
1988	1.401.402	2.650.509	4.031.508

Kaynak: TTK Yıllık Faaliyet Raporları.

Yem dağıtımında yer alan kooperatif ve diğer bazı kuruluşların yem dağıtım miktarları Tablo 10.6. da gösterildiği gibidir.

Tablo 10.6. 1982-1987 Yılları Arasında Yem Dağıtımında Yer Alan TKK., Pancar Kooperatifleri ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin Yem Dağıtım Miktarları

Yıllar	Yem Dağıtım Miktarları (Ton)			
	TKK Dağıtımı	Pancar Koo- peratifleri- nin Dağıtımı	T.Şeker Fab.A.Ş.'nin Dağıtımı	
			Kuru Küspe	Yaş Küspe
1982	163.522	19.557	207.214	4.064.850
1983	189.783	189.462	121.052	4.454.915
1984	237.875	11.086	-	-
1985	216.487	6.675	70.615	3.570.046
1986	386.368	8.401	78.976	3.488.703
1987	379.482	5.281	75.734	4.269.574

Kaynak: TKK, Pankobirlik ve T.Şeker Fabrikaları A.Ş.'nden elde edilen dökümanlar.

Sadece Tarım Kredi Kooperatiflerinin ele alınmasıyla Türkiye yem dağıtımında kooperatiflerin payı Tablo 10.7'deki gibidir.

Tablo 10.7. 1983-1984-1985'de Türkiye Yem Dağıtımında Kooperatiflerin Payı

Yıllar	Türkiye Yem Üretimi (Ton)	TKK Yem Dağıtım Miktarı (Ton)	Türkiye Dağıtımında % Payı
1983	2.193.447	189.783	8,6
1984	2.105.495	237.874	11,29
1985	3.042.260	216.487	7,1

Türkiye genelinde yem dağıtımında kooperatiflerin payı araştırmamızın sonucuna göre sadece Tarım Kredi Kooperatiflerinin dağıtımı ele alındığında 1983-85 yılları arasında % 7,1 ile % 11,29 arasında değişmektedir. Buna tahmini olarak diğer kooperatiflerinde bir miktar yem dağıttığını düşünerek % 3-5'lik bir pay daha eklenirse kooperatiflerin Türkiye yem dağıtımındaki payı % 10- 14 arasında değerlendirilebilir. Ortalama olarak kooperatiflerin yem dağıtımındaki payı ise % 13 civarındadır.

11. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Dünya nüfusunun gittikçe hızlanan bir artış içinde oluşu, yeterli ve dengeli beslenme için gıda maddelerine olan talebi her geçen gün arttırmakta ve bu da tarımsal üretimi artırma gereksinimi doğurmaktadır.

Ülkemizde de tarımsal üretimin arttırılabilmesi için tek ve geçerli yol birim alandan elde edilecek verimi arttırmak ve bunun içinde gerekli önlemlerin alınmasıdır. İşte bu amaçla yeni teknolojik girdilerin kullanılması zorunludur. Böylece üretimin doğaya bağımlılığı bir dereceye kadar azaltılabilecektir. Ancak Ülkemiz'de tarımsal işletmelerin % 80'inin küçük işletmelerden oluşması ve bu kurumsal yapı nedeni ile teknoloji kullanımının yaygınlaştırılmasında önemli darboğazlar bulunmaktadır.

Bu çalışmada verim artışında önemli girdiler olan gübre, tarım alet ve makineleri, kaliteli tohumluk, tarımsal mücadele ilacı ve karmayem ele alındı.

Tarımda uygun, zamanında ve yeterli gübreleme verim artışında yaklaşık % 50'lik bir artış meydana getirmektedir. Özellikle de gübrelemenin, ürün verim ve kalitesini bir yıl gibi kısa bir zamanda artırması nedeniyle, tarımsal verimin düşük olduğu ülkelerde önemi son derece büyüktür.

Tarım alet ve makina kullanımı yani tarımda mekanizasyon tarımsal üretimde ürün kalite ve verimlerini

artırmakta, ayrıca işgücü masraflarını ve kayıpları en aza indirerek maliyetleri düşürmektedir. Bu bakımdan ülkemizde tarımsal mekanizasyonun geliştirilmesi çiftçilerimizin işini kolaylaştırması, tarımda verim artışı ve çiftçi gelirlerinin yükseltilmesi açısından önemlidir.

Kaliteli tohumluk kullanımının ısetarında verimi % 20-25 artırdığı bilinmektedir. Ülkemizde yüksek verimli tohumluk kullanımı konusunda önemli ilerlemeler olmuş, kaliteli tohumluk ithali serbest bırakılmış ve ülkemizde kaliteli tohumluk üretimi için yabancı kuruluşlarla işbirliğine izin verilmiştir.

Tarımsal mücadelede ise yurdumuzda yapılan araştırmalara göre, haşereler, hastalıklar, yabancı otlar ve diğer zararlılardan dolayı tarımsal ürünlerde meydana gelen kayıp % 40 civarındadır. Bu nedenle mücadelenin önemi daha da artmaktadır.

Ülkemizde hayvansal protein tüketiminin düşüklüğü nedeni ile hayvansal ürün üretiminin artırılması gerekmektedir. Bu da hayvan beslemede kullanılan yemin önemini artırmaktadır.

Tüm bu girdilerin (gübre, tarım alet ve makinaları, kaliteli tohumluk, tarımsal mücadele ilacı, yem) kullanımının geliştirilmesi açısından tarım kooperatifleri büyük önem taşımaktadır. Tarımsal alımda kooperatiflerin amacı, çiftçilere ihtiyaçları olan bu girdilerin mümkün olan en iyi fiyat şartları ve iyi kalitede temin etmektir.

Tarımsal girdilerin kooperatifler yoluyla sağlanması, kooperatifçiliğin geliştiği bir çok yabancı ülkede büyük önem taşımaktadır. Örneğin, Avrupa Topluluğu ülkelerinden Federal Almanya'da hayvan yeminin % 45'i, tarım ilaçlarının % 67'si, Fransa'da kimyasal gübrenin % 50'si, tarım ilacının % 60'ı, İngiltere'de hayvan yeminin % 16'sı kooperatiflerce sağlanmaktadır.

Ülkemizde ise girdi sağlama konusunda çeşitli devlet kuruluşları (TZDK, TİGEM, Araştırma Enstitüleri, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.), muhtelif kooperatifler (Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri v.b.) ve özel sektör yan yana yer almaktadır. 1980'li yıllardan sonra ise, çıkarılan kanunlarla, özellikle gübre ve tohumda ithalat, ihracat, fiyatlar serbest bırakılmış, libere edilmiş, bu nedenlerle girdi dağıtımında özel sektör kuruluşları daha fazla önem kazanmıştır.

Araştırmada gübre dağıtımında 1983 ve 1988 yılları arası esas alındı ve buna göre ülkemizde yapılan toplam azotlu (% 21 N), Fosforlu (% 17 P_2O_5), Potaslı (% 50 K_2O) ve eşdeğer toplam cinsinden gübre dağıtımı, bu dağıtımda yer alan kooperatiflerinde dağıtımdaki % payı hesaplandı. Bu hesaplama göre eşdeğer toplam üzerinden kooperatiflerin gübre dağıtımındaki payı 1983-88 yılları arasında % 52 ile % 32 dir. Sonuç olarak diyebiliriz ki kooperatifler ülkemiz gübre dağıtımında ortalama olarak % 41'lik bir pay almaktadır.

Yine araştırmada diğer bir girdi olarak tarım alet ve makinaları ele alındı. Tarım alet ve makinalarında da 1983-1984 ve 1985 yılları için traktör, toplam pulluk, tırmık kültivatör ve disharrow, ekim-dikim makinası, harman makinası ve selektör üretimi şeklinde sınıflandırma yapıldı. Daha sonra bu alet ve makinaların kamu, özel ve kooperatif sektörce dağıtım miktarları ele alındı ve yine % olarak dağıtımdaki payları hesaplandı. Traktörde  lkemiz traktör dağıtımının % 7,1 ila % 2,5'u arasında bu 3 yıl için kooperatifler pay almaktadır. Yani ortalama olarak ülkemiz traktör dağıtımının % 5,6'sını kooperatifler gerçekleştirmektedir. Diğer tarım alet ve makinalarında ise yine 1983-84-85 yılları için % 12,2 ve % 5,9 oranları arasında kooperatifler pay almaktadır. Eğer tüm bu yıllar için kooperatif sektörün tarım alet ve makina dağıtımdaki payını ortalama olarak de erlendirirsek % 10 civarındadır.

Araştırmamda tohumluk dağıtım ve kullanımında tarımsal kooperatiflerin payı hesaplanırken ise 1986 - 87-88 yılları ele alındı.  nce bu yıllarda Türkiye toplam tohumluk üretimi bitki türleri itibariyle ele alındı. Daha sonra tohumluk üretiminde hangi tohumluklarda hangi kuruluşlar (kamu, özel, kooperatif sektör olarak) dağıtımda yer almış ise belirlendi ve daha sonra bu sektörlerin payı % olarak ifade edildi. Yalnız tohumluk dağıtımında kooperatifler belli ürünlerde büyük pay almış. Fakat bazı ürünlerimizde ise hiç yer almamıştır. En önemli ürün

olan buğday tohumluk dağıtımında kooperatifler hiç yer almamıştır. Bu kooperatiflerimiz açısından büyük bir boşluktur. Örneğin yine arpa, mısır, çeltik, soya, susam, tütün gibi önemli ürünlerimizde tarımsal kooperatiflerimizin dağıtımda, hiç bir payları yoktur.

Kooperatiflerimiz patates, yarfıstığı, pamuk, ayçiçeği, yemeklik dane baklagiller gibi ürünlerimiz tohumluğunda ise % 98'lere varan pay almıştır. Örneğin ayçiçeği tohumunun yaklaşık ortalama % 21,6'sını Trakyabirlik dağıtmış, patates tohumluğunun ortalama olarak 1988-87-86 yılları içinde % 62'sini Tarım Kredi Kooperatifleri dağıtmış, 1988-87 yılları içinde yarfıstığı tohumluğunun ortalama % 97,5 unu Yarfiskobirlik dağıtmış, pamuk tohumluğunun ise 1988-87 yıllarında ortalama olarak % 65,5'ini Tariş, Antbirlik ve Çukobirlik dağıtmıştır. Ele aldığımız bu ürünler için kooperatiflerin tohumluk dağıtımındaki payı % 21,6 ila % 97,5 arasındadır.

Yine ele aldığımız bu ürünler için (patates, yarfıstığı, pamuk, ayçiçeği, yemeklik dane baklagiller) kooperatiflerin tohumluk dağıtımındaki payı ortalama olarak ele alınırsa, bunun % 45 civarında olduğu görülmektedir.

Tarımsal mücadele ilacı dağıtım ve kullanımında kooperatiflerin payını araştırırken öncelikle Türkiye çapında zirai ilaçların üretim, kullanım, ithalat miktarları daha sonra kooperatifler ve diğer kuruluşların zirai mücadele ilaç dağıtım miktarları ele alındı. Kooperatifler,

kamu kuruluşları ve diğer kuruluşların Türkiye toplam zirai ilaç dağıtım miktarında 1983-88 yılları arasındaki % olarak aldığı pay hesaplandı ve görüldü ki Türkiye'de zirai ilaç dağıtımında kooperatifler 1983-88 yılları arasında % 1,4 ila % 30,94 arasında bir pay almaktadır. Eğer tarımsal kooperatiflerimizin ilaç dağıtımında bu yıllar arasında ortalama olarak payı belirtilmek istenirse % 17 civarındadır.

Yem kullanım ve dağıtımında kooperatiflerin payını araştırırken ise Türkiye'de üretilen yem miktarları kanatlı yem ve küçük, büyükbaş hayvan yemi ve toplam olarak verilmiştir. Daha sonra kooperatifler ve diğer kuruluşların çiftçiye dağıttığı yem miktarları Tablolar halinde gösterilmiştir.

Daha sonra yıllar itibariyle karma yem üretimleri kamu fabrikalarının üretimi, kamu iştirakli fabrikalar üretimi ve özel sektör fabrikaları üretimi ve bunların tüm toplam yem üretimlerindeki % payları belirlendi.

Ayrıca karma yem satışlarının üç fabrikadan yapılan satış itibariyle resmi kuruluşlarca satış, doğrudan yetiştiricilere satış ve bayiler ve kooperatiflere satış olarak % miktarları ele alınmıştır. Ama asıl olarak sadece Tarım Kredi Kooperatiflerinin Türkiye yem dağıtımında aldığı pay 1983-84-85 yılları için ele alındığında % 7,1 ila % 11,29'luk paylar aldığı görülmektedir. Buna tahmini olarak diğer kooperatiflerin de bir miktar yem dağıttığını

düşünerek % 3-5'lik bir pay daha eklenirse kooperatiflerin Türkiye yem dağıtımında ki payı % 10 ila % 14 arasındadır. Ortalama olarak kooperatiflerin yem dağıtımındaki payı % 13 civarındadır.

Kısaca ülkemizde tarımsal kooperatiflerin girdi dağıtımında aldıkları ortalama paylar şöyle gösterilmiştir.

Tablo 11.1. Türkiye'de Girdi Dağıtımında Kooperatiflerin Payı

Girdinin Adı	Tarımsal Kooperatiflerin Payı (%)	
	Alt-Üst sınır	Ortalama
Gübre	32 - 52	41
Tarım Alet ve Makinaları	Traktör 2,5 - 7,1	10
	Tarım iş makinaları 5,8 - 12,2	
Tohum(*)	21,6- 97,5	45
Tarımsal Mücadele ilacı	1,4- 30,9	17
Yem	10 - 14	13

(*) Sadece ele alınan ayçiçeği, yemelik dane baklagiller patates, pamuk, yarfıstiği gibi belli ürünlerde.

Kooperatifler Tablo 11.1'de görüldüğü üzere, gübre dağıtımında ortalama % 41'lik, tarım alet ve makinaları dağıtımında % 10'luk, tohumluk dağıtımında sadece ele aldığımız bazı ürünler için (patates, yarfıstiği, pamuk, ayçiçeği, yemelik dane baklagiller) % 45'lik, tarımsal mücadele ilaç dağıtımında % 17'lik yem dağıtımında ise % 13'lük bir pay almaktadır.

Türkiye'de gübre dağıtımında kooperatifler diğer girdilere göre biraz daha yüksek bir pay almaktadır. Bu durum kooperatiflerin gübreyi çiftçilere aynı kredi olarak dağıtmasından, ayrıca özellikle TKK'lerinin yurt sathına yaygın teşkilatı ve depolama imkânları ile üreticinin hemen yanı başında hizmet birimlerinin bulunması ve gübre ithalinin serbestleşmesi sonucu direk olarak kooperatiflerin dışardan gübre ithalinde bulunması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Tohumluk dağıtımında da kooperatifler patates, pamuk, yarfıstığı, ayçiçeği ve yemeklik dane baklagiller gibi belli ürünlerde büyük pay almışlardır. Bunun nedeni özellikle 1983 den sonra TKK Merkez Birliği direk olarak patates tohumluğu ithalinde bulunmuştur. Yine TKK Merkez birliği nadas alanlarının daraltılması projesi çerçevesinde mercimek ve nohut tohumluğu dağıtımında bulunmuştur. Yine Tarım Satış Kooperatiflerinin belli ürünlerde ihtisaslaşmış olması nedeni ile (örneğin Çukobirlik, Antbirlik ve Tariş pamukta, Yarfiskobirlik yarfıstığında, Trakyabirlik ayçiçeğinde) bu ürünlerin tohumluk dağıtımında çok yüksek paylar almışlardır. Ama bunun yanında buğday tohumluk dağıtımında kooperatiflerimiz hiç yer almamıştır ve buğday tohumluk dağıtımı bu oranlara dahil edilmemiş olduğundan tohumluk oranı oldukça yüksek çıkmıştır.

Diğer girdilerde ise örneğin tarım alet ve makinelerinde 1985 yılında iklim şartlarının elverişsizliği

kooperatif ortakları olan üretici imkanlarının daralmasına neden olarak kooperatiflerin payının % 5,9 gibi bir değerde olmasına neden olmuştur. Ayrıca kooperatiflerin kredi limitlerinin fiyatlara göre düşük olması ve TCZB'nin traktör kredisini kooperatifler kanalı ile değil de doğrudan kullandırması gibi nedenlerle kooperatiflerin tarım alet ve makina dağıtımındaki payı diğer girdilere göre daha düşük bir seviyededir.

Kooperatiflerin girdi dağıtımında payını hesaplama-
daki asıl amaç elimizde bu konuda kullanabileceğimiz
oranların bulunmasıdır. Ülkemizde bu oranların daha önce
araştırılmamış olması büyük bir eksikliklerdir. Daha önce
araştırılmamış bir konuda araştırma yaparken çeşitli güç-
lüklerle karşılaşılır. Girdi dağıtımında kooperatiflerin
payını araştırırken bulunabilen en son yıllar elde edil-
meye çalışıldı. Fakat sonuçta oran olarak hesaplamalar
yapıldığından bir kaç yıllık dağıtımlar ele alındı. Sonuç-
ta tarımsal kooperatiflerin payı hem % olarak alt ve üst sını-
rıyla hemde ortalama % değerler olarak verildi.
Amaç tezde bulunan bu oranları kullanmak isteyen
araştırmacılar örneğin kooperatiflerin gübre dağıtımında-
ki payını % 32 - % 52 oranını isterlarsede % 41 oranını
kullanabilirler. Tezde % 41 gibi ortalama oranlar so-
nucun daha çarpıcı olmasını sağlamak amacıyla verilmiştir.

Bu payları AT ülkelerinde daha önce belirtilen
paylarla karşılaştırıldığında ülkemizde tarımsal koopera-
tiflerin girdi dağıtım işinde AT ülkelerine göre daha
alt düzeyde olduğu görülmektedir. Bu nedenle Kooperatif-
lerimizin girdi dağıtımında daha fazla gelişmeler kaydet-
meleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ANONYMOUS, 1983 a. COGECA 1983 Yılı Raporları
- ANONYMOUS, 1983 b. T.C.Resmi Gazete Sayı: 18241
- ANONYMOUS, 1984. T.C.Resmi Gazete Sayı: 18452
- ANONYMOUS, 1985 a. T.C.Resmi Gazete Sayı: 18963
- ANONYMOUS, 1985 b. T.C.Resmi Gazete Sayı: 18970
- ANONYMOUS, 1985 c. T.C.Resmi Gazete Sayı: 18714
- ANONYMOUS, 1985 d. D.İ.E. 1985 Nüfus Sayımı
- ANONYMOUS, 1986 a. PANKOBİRLİK 1986 yılı Faaliyet Raporu
- ANONYMOUS, 1986 b. TKK Merkez Birliği Genel Müdürlüğü
1980-84 Faaliyet Raporu, TÜRK-KOOP.
APK Daire Bşk. Yayın No: 9 Ankara.
- ANONYMOUS, 1986 c. TKK'lerinde Atatürk ile 50 yıl,
TKK Merkez Birliği Genel Müdürlüğü
Yayın No: 18
- ANONYMOUS, 1986 d. TOKB Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü
1986 Tohumluk Programı.
- ANONYMOUS, 1986 e. TKK, 1986 yılı Çalışma Raporu, Ankara
- ANONYMOUS, 1986 f. T.C. Resmi Gazete, Sayı: 19131
- ANONYMOUS, 1987 a. TOKB. Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü
1987 Yılı Tohumluk Programı, Ankara.
- ANONYMOUS, 1987 b. Zırai ve İktisadi Rapor, TZOB Yayın
No: 155, Ankara.
- ANONYMOUS, 1987 c. TOKB Tohumculuk Endüstrisi Uzmanlar
Grubu Toplantısı "İslam Ülkeleri Gıda
Güvenliği ve Tarımsal Kalkınma"
Ankara - Türkiye
- ANONYMOUS, 1987 d. VI. B.Y.K.P. Tarım Alet ve Makinaları
İmalat Sanayii O.İ.K.R. Ankara.
- ANONYMOUS, 1988 a. Karınca Dergisi, Türkiye'de Koopera-
tif Nevileri ve Sayıları, Sayı: 617.

- ANONYMOUS, 1988 b. TOKB Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü 1988 Tohumluk Programı Ankara.
- ANONYMOUS, 1988 c. TKK Merkez Birliğı Genel Müdürlüğü 1987 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:31 Ankara.
- ANONYMOUS, 1988 d. TZOB Tarımın Bugünkü Durumu ve Çiftçi Sorunları ile İlgili Başba- kana Sunulan Rapor, Ankara.
- ANONYMOUS, 1988 e. VI. Beş Yıllık Kalkınma Plânı Traktör Alt Komitesi Rapor Taslağı
- ANONYMOUS, 1988 f. TARMAK (Tarım Makinaları İmalatçı- lar Birliğı'nden) elde edilen dökümanlar
- ANONYMOUS, 1988 g. TOKB, 1988 yılında yazlık tohumluk- lukların temin edilebileceğı kuruBuş- lar Tohumluk Dağıtım, Proje Uygulama Yayın Daire Bşk. Genel No: 272 11, Ankara.
- ANONYMOUS, 1988 h. T.C.Resmi Gazete Sayı: 19696
- ANONYMOUS, 1988 ı, PANKOBİRLİK ve Pancar Kooperatifleri Uzun Yıllar İstatistik Değerleri (Pankobirlik yayınları)
- ANONYMOUS, 1988 j, Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1988 Başbakanlık DİE.
- ANONYMOUS, 1990 a, Aylık İstatistik Bülteni 1990 1. III.
- BAKIRLI, İ., 1987. Özel Sektörde, Tohumluk Dağıtım ve Pazarlaması, Tohumluk Endüstrisi Uzmanlar Grubu Toplantısı "İslâm lkeleri Gıda Güvenliğı ve Tarımsal Kalkınma" Ankara- Türkiye.

- BOYUKŞAHİN, H., 1988. Türkiye Karma Yem Endüstrisi ve Yem Sanayii Türk A.Ş. Bursa
- ERGÜL, M., 1990. Karma Yem Üretim Teknoloji ve Kullanım Sorunları, Türkiye Ziraat Müh. III. Teknik Kongresi sf:242-254.
- GENÇTAN, T., ALAN, R., YANMAZ, R., 1990. Türkiye Tohumculuğunun Teknik ve Ekonomik Tohumluk Politikasının Değerlendirilmesi. Türkiye III. Ziraat Müh. Teknik Kongresi sf: 165-177, Ankara.
- HARMANŞAH, F., 1987. Türkiye'de Tohumluk Üretiminde Kamu Hizmetleri, Tohumluk, Endüstrisi Uzmanlar Grubu Toplantısı "İslam Ülkeleri Gıda Güvenliği ve Tarımsal Kalkınma" Ankara- Türkiye
- HİLAL, A., 1987. Zirai Mücadele İlaçlarının Tarımsal Üretimdeki Yeri ve Tarihçesi, TZDK Dergisi, Sayı: 2.
- KAÇAR, B., HATİBOĞLU, F., YURTSEVER, N., ÜLGEN, N., 1990. Türkiye'de Gübre Üretim ve Tüketim Gereksinimi ve Sorunları Türkiye Ziraat Müh. III. Teknik Kongresi sf: 201-215, Ankara.
- KANSU, İ., 1981. Hastalık ve Zararlılarla Savaş Yoluyla Bitkisel Üretimin Arttırılması Olanakları, Türkiye II. Tarım Kongresi, TOKB., Ankara.
- KOCA, Y., 1988. Türkiye'de Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Karma Yem Üretim Ekonomisi. Yem Sanayii Dergisi Sayı: 61.

- MACİT, F., 1987. Tohumluk Üretiminde Özel Sektör Tohumluk Endüstrisi Uzmanlar Grubu Toplantısı "İslam Ülkeleri Gıda Güvenliği ve Tarımsal Kalkınma", Ankara- Türkiye
- MÜLAYİM, Z.G., 1975. Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik Bilgi Yayınevi, Ankara.
- MÜLAYİM, Z.G., 1988. AT ve Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik, Ankara.
- MÜLAYİM, Z.G., ÇIKIN, A., İNAN, H., ELBEK, G., YERCAN, M., 1990. Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Sorunları ve Öneriler, Türkiye III. Teknik Ziraat Müh. Kongresi, sf: 218-272, Ankara.
- ÖZBEK, N., 1981. Gübrelerin Etkin Bir Şekilde Kullanılması ile Üretimin Artırılması, Türkiye II. Tarım Kongresi, TOKB, Ankara.
- POYRAZ, H., 1984. TOKB Kooperatifler Genel Müdürlüğü Hizmet ve Yatırımları, Ankara.
- TEKELİ, S., ERGUN, N., 1983. Girdi Fiyatlarının Bitkisel Üretim Düzeyi ve Bileşimi Üzerine Etkileri, MPM Tarım Şubesi, MPM Yayın No: 209.
- ZEREN, Y., IŞIK, A., 1990. Türkiye'de Tarımsal Mekanizasyon, Traktör ve Tarım Makinaları İmalat Sanayiinin Durumu ve Sorunları, Türkiye III. Ziraat Müh. Teknik Kongresi, sf: 233-241, Ankara.